БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
АПРЕЛЬ
28
ПЯТНИЦА
№ 100 (8868).
Өртээ 2 көп

Тайбың болгаш социализм күштериниң чөленгиижи — бистиң улуг Совет Төрээн чуртувус быжыгып база чечектелип турзун!

(СЭКП ТК-НЫҢ 1972 ЧЫЛДЫҢ МАЙ 1-ГЕ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН).

ЭКИ ШЫНАРЛЫГ ДҮКТҮ—КҮРҮНЕГЕ

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң төөгүзүнге артар бо юбилейлиг чылда республиканың колхозтары болгаш совхозтары кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң, ону күрүнеге садарының планнарын күүседир дээш, боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алгаш ажылдап турар. Республиканың кодээ ажыл-агыйының кол адыры болур мал ажылында хой өстүрери, ооң продуктулуун бедидери чугула черни ээлээн. Хой малдың ниити баш саны бистиң республиканың ажыл-агыйларында амгы үеде бир миллион чедир санаттынып турар.

Хой ажылындан алыр кол продукт болур дүкту бүдүрерин көвүдедиринче бисте улуг кичээнгейни салып турары маргыш чок. Тоску беш чылдың төнчүзүнде — 1975 чылда республикага ону бүдүрери 2775 тонна чедер, а күрүнеге 3200 тонна дүкту садар азы 1970 чылда турганындан 18 хуу көвүдээри көрдүнген.

Ону чедиишкинниг күүседиринге ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, тускай эртемниглеринден, чер-черде партия, совет органнардан улуг организачы ажылды үргүлчү чорударын негеттинер апаар. Ол айыттынган улуг сорулгаларны боттандырарынга ниитиниң малының баш санын шалыпкын өстүрер кол рольду ойнаар. Ындыг турбуже шээр малдың өзүлдези кудулап турары чамдык районнарда хевээр артпышаан. Эрткен сески беш чылда Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем, Өвүр болгаш Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйларынга чылда-ла ортумаа-биле 5500—11300 баш чедир мал хорап турган, а бо тоску беш чылдың баштайгы чылында Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Өвүр, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның колхоз, совхозтарынга хой малдың чидирии 7—9,5 муң баш четкен. Бо хире хөй мал хорап турда, алза чогуур продуктунуң бот дөңзизи кудулавас аргажок. Ындыг дүвүренчиг байдал бо чылдың эгезинде база катаптавышаан.

Колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглер, партия организациялары малдың өлүп хораар, чидер чоруу-биле шыңгыы демиселди чорудар ужурлуг. Малды оорлаар, самчыгдаар чорукту болдурбазының шыңгыы хемчеглерин суд, истелге, улусчу контроль органнары боттандырып чорудар херек.

Малдан алыр продуктуларны көвүдедириниң херээнге, ылаңгыя дүкту хөйнү бүдүреринге мал чеминиң курлавырларын четчелээри чугула черни ээлеп турар. Бистиң республикага бо беш чылда малдың бөдүүн чемин 565 муң тоннаны, чулуктуун—610 муңну болгаш 140 муң тонна мал чеминге хереглээр тарааларны чыл бүрүде белеткеп алыры көрдүнүп турар болгай. Бо айтырыгже чамдык районнарга эрткен чайын кошкак сагыш салганындан бо кыжын мал чеми бергедээшкиннинг болган. Күжү кошкак кыш ашкан хойларның дүгү база эвээш болур дээрзи билдингир. Дүк бүдүрерин көвүдедирде бо айтырыгны комплексилиг көөрү негеттинип турар.

Бо талазы-биле харыысалгалыг үе—часкы хой кыргылдазы келген. Оът-сиген четчип үнген часкы үеде хойнуң дүгүн дүлеп, хораар чорукка таварыштырбас дээш, хараганнар болгаш сөөскеннер чок черлерге одарладыр, немелде чемгерилгени, суггарылганы таарымчалыг организастаары ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеттинип турар.

Бистиң республика чыл бүрүде 2600—2700 тонна эки шынарлыг дүкту күрүнеге садып турар. Хой кыргылдазының чугула кампаниязын чедиишкинниг чорудары кыргылда пунктуларының эки белеткелинден улуу-биле хамааржыр. Бо айтырыгны чер-черде партия организациялары хүннүң айтырыы кылдыр баш удур, ыяк чугаалажып көөр болза чогуур. Кыргыкчыларның, хойжуларның ортузунга дүктүң арыг, эки шынарлыы, чидириг чок болуру дээш ону кыска хуусаада чогумчалыг эрттирери дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаары, чер-черде партия организацияларының, ажыл-агыйның удуртукчуларының, СЭКП райкомнарының, райкүүскомнарның соңгаарлаттынмас сорулгаларының бирээзи ол болур.

Эрткен ажыл-агый чылында бистиң республиканың колхозтары болгаш совхозтары дүк садар талазы-биле күрүне мурнунга улуг өрелиг артып, чылда бердинген онаалдазын күүседип шыдаваан болгай. Ооң кол-ла чылдагааны хой кыргылдазынга белеткелди баш удур чорутпаанындан, ону өй-шаанда эрттирбээнинден эвээш эвес дүкту чидиргенинде болгаш ол ажылды чорудуп турар үеде кадагалалын, хайгааралын кошкак контрольдаанындан болдунган. Кыргылда пунктуларынга ажылдың организастаашкынының сулазын ажыглап алгаш, чамдык ак сеткилдиг эвес кижилер ону самчыгдап, будаңнаар чоруктар таваржып турган. Эрткен чылын ниитиниң малындан кыргаан дүк бир баш хойга онаaштыр алырга ортумаа-биле 2 килограмм хире болуп турда, а чамдык районнарга кижилерниң хууда малындан кыргаан дүкту бир башка онаaштыр алырга 11—16 килограмм чедип турганы таварылга эвес.

Амгы үеде сорулга болза, эрткен чылдың ол четпестерин катаптавас дээш, хой кыргылдазын чогуур өй-шаанда, тудум-даа дүкту чидириг чокка алыр төлээде, колхоз, совхозтарның удуртукчулары, партия, совет база өске-даа хөй-ниити организациялары шиитпирлиг хемчеглерни ап чорудар херек.

Май мурнунуң шалыпчы ээлчээ

БИРГИ ЧЕР ДЭЭШ

Хову-Аксында «Тыва кобальт тудугда» партком секретары Н. Е. Конохов-биле беседа үезинде ол биске комбинаттың, суурнуң ажылчы чоннарының мурнунда кол сорулганы мынчаар тайылбырлады:

— 1974 чылдың ноябрь 7-ге чедир комбинаттың төлевилээн күчүзүн шиңгээдип алыр дугайында одуруглар социалистиг хүлээлгеде айыттынган. Бо улуг сорулганы күүседиринче ам үеде бүгү күш, чогаадыкчы энергия мөөңнеттинген.

Ам үеде гидрометаллургия цегиниң коллективи май мурнунуң шалыпчы ээлчээнде ажылдап турар. Ук ээлчегде эң дээре көргүзүглерни чедип алган коллектив май байырлалының демонстрациязын баштаар эргени чаалап алыр.

Цехте партия организациязының секретары Ю. Г. Качаев мурнакчылар-биле бисти таныштырды. Автоклав салбырында слесарьлар Зелявир Ямасыпов, Петр Бегзи, аппаратчиктер Оюн Кызыл-оол, Анатолий Омельяненко, центрифуга башкарып турар шүүрекчи абсорбер башкарыкчызы Вера Түмен-Хөө, Татьяна Монгуш болгаш өскелер-даа бедик мергежилдиг, быжыг сагылга-чурумнуг кадрлар. Ылаңгыя Зелявир Ямасыпов комбинатты ажыглалга киирип, шенелде эдиктирилгени чорудуп турар үеден бээр, өскээр чугаалаарга, бүдүрүлгениң баштайгы хүннеринден эгелеп амыр-дыш чок ак сеткилдиг ажылдап келген, ол эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Автоклав ышкаш ажылын бүрүнү-биле автоматчыткан нарын дерилгелерниң үрелген кезектерин септээриниң мергежилинге Зелявир хөй кижини өөреткен. Гидрометаллургия цегинде ооң ам билбес мергежили барык чок. Дуңзаалакчы, кран башкарыкчызы чок болза, оларның орнун ол кажан-даа ээлептер. Ямасыповтуң бир ээлчегде кады ажылдап турары Иван Иванович Степанов база бедик мергежилдиг слесарь. Автоклавтың бүдүмелдер хоолуй былгаар херекселин септеп доосkаш, ону тургузуп турда, эш Степановту чурукка тырттырганын көрүңер.

Гидрометаллургтар апрельде руда болбаазырадып ажылдаарының төлевилээн күчүзүн шиңгээдип алырынга чоокшулаан. Эрткен чылдың бо үезинге бодаарга, ам бо талазы-биле темп 3,5 катап өскен. Ол дээрге инженерлерниң, техниктерниң соруктуг, чогаадыкчы ажыл-ижиниң ачызы-дыр.

Руда болбаазырадырының хемчээлин өстүргенинден продукция бүдүрериниң планы база күүсеттинип турар. Ам гидрометаллургтар графиктен 1,5 хүн мурнап чоруп орарын баш удур савалгалар көргүскен.

Апрельдиң планын хуусаа бетинде боттандыргаш, Май 1-ге уткуштур алган хүлээлгени күүседир быжыг сорулга-биле металлургтар ажылдап турар болду.

В. СМИРНОВ.

ЧУРУКТА: слесарь И. И. Степанов.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

СЭКП Төп Комитединде

АЖЫЛДАП ТУРАР БОЛГАШ АЖЫГЛАЛГА ЧАА КИИРИП ТУРАР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРНИҢ, АГРЕГАТТАРНЫҢ ТӨЛЕВИЛЭЭН КҮЧҮЛЕРИН ДҮРГЕН ШИҢГЭЭДИП АЛЫР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БАРЫЫН-СИБИРЬНИҢ МЕТАЛЛУРГИЯ ЗАВОДУНУҢ БОЛГАШ КЕМЕРОВО ОБЛАСТЫҢ ӨСКЕ-ДАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНИҢ ЧОРУДУП ТУРАР АЖЫЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП Төп Комитеди ажылдап турар болгаш ажыглалга чаа кирип турар бүдүрүлгелерниң, агрегаттарның төлевилээн күчүлерин дүрген шиңгээдип алыр талазы-биле Барыын-Сибирьниң металлургия заводунда болгаш Кемерово областың өске-даа бүдүрүлгелеринде чорудуп турар ажылдың дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның хүлээп алган доктаалында демдеглээни болза, Кемерово областың партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый организациялары «ССРЭ-ниң кара металлургиязының бүдүрүлгелеринде ажылдап турар болгаш ажыглалга чаа киирип турар агрегаттарның төлевилээн күчүлерин дүрген шиңгээдип алыр дээш социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле Барыын-Сибирьниң металлургия заводунуң коллективиниң инициативазының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын күүсетпишаан, кол фондуларны ажыглаар болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алырынче ажылчы чоннарның коллективтерин мобилизастаар дугайында организакчы болгаш масса-политиктиг улуг ажылды кылып турар.

Областың бүдүрүлгелеринде бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарын улуу-биле экижиткен, оларны шиңгээдип алырының хуусаалары кызырылган, төлевилээн көргүзүглерни чедип албайн турар цехтерниң болгаш агрегаттарның саны эвээжээн. Барыын-Сибирьниң металлургия заводунда домна суугуларының, кислород конверторларының, кокс батереяларының, агломерация машиналарның болгаш өске-даа агрегаттарның төлевилээн күчүлерин хуусаа бетинде шиңгээдип алган болгаш ажырган. Ол чорук шойну 700 муң тонна, каңны 400 муң тонна болгаш коксту 200 муң тонна хөйнү бүдүрер арганы берген. 1971 чылда заводка ниитизи-биле арыг орулга 1968 чылга удур ийи катаптан хөй өскен. Хөмүр-даш, химия үлетпүрүнде, улустуң хереглел бараанын бүдүрүп турар бүдүрүлгелерде бүдүрүлге фондуларын ажыглаар талазы-биле эки түңнелдер база чедип алдынган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүсетпишаан, областың бүдүрүлгелериниң коллективтери тоску беш чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш, бүдүрүлгени техника талазы-биле сайзыраңгайжыдарынга болгаш бүдүрүлге күчүлерин эң долу ажыглаарынга үндезилээш шынар көргүзүглерни улам ыңай экижидер дээш социалистиг чарышты улам калбарткан. Беш чыл планын продукция сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле 1975 чылдың декабрь 5-те күүседирин, үлетпүр продукциязының бүгү немелде өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң күсели-биле алырын Кузбасстың ажылчы чоннарының хүлээлгелеринде баш бурунгаар көрген.

СЭКП Төп Комитеди кол фондуларны ажыглаарынга болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге бедик көргүзүглерни чедип алыр талазы-биле Кемерово областың бүдүрүлгелеринде чорудуп турар эки талалыг ажылды социалистиг экономиканы улам ыңай көдүрер дугайында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырарынга төлептиг салыышкынын киирериниче областың ажылчы чоннарының чүткүлү кылдыр чүүлдүг деп санаан.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң база бир чугула чүүлү — кол фондуларны бүгү хемчег-биле ажыглаарынче ажылчы чоннарның коллективтерин мобилизаставышаан, оларның ортузунга организакчы болгаш кижизидилгелиг ажылды моон соңгаар-даа чорударын партия организацияларынга сүмелээн.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИНГЕ — ТУКТАР

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС 1972 чылдың бирги кварталында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир, малдың болгаш куштуң продуктулуун бедидер дээш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш автономнуг областарның Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көрген.

Чарыштың тиилекчилеринге санаттырганнар: Соңгу-Барыын зона талазы-биле — Ленинград болгаш Вологда областар, Төп зона талазы-биле —Кострома область, Волга-Вятка зона талазы-биле—Марий АССР болгаш Киров область, Төп Кара хөрзүннүг зона талазы-биле — Белград болгаш Тамбов областар, Поволжье зона талазы-биле — Пенза область, Урал зона талазы-биле — Удмурт АССР, Барыын-Сибирь зона талазы-биле — Алтай край болгаш Омск область, Чөөн-Сибирь зона талазы-биле — Иркутск, Чита областар болгаш Красноярск край, Ыраккы Чөөн чүк зона талазы-биле — Сахалин область, Соңгу зона талазы-биле—Карел АССР болгаш Магадан область.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктарын база акша шаңналдарны (тиилекчи бүрүзүнге 10 муң рубльди) Карел АССР-ге, Алтай крайга, Ленинград, Белград болгаш Пенза областарга тыпсыр.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктарын Марий АССР-ге, Иркутск болгаш Сахалин областарга хевээр арттырарын база акша шаңналдарны (тиилекчи бүрүзүнге 10 муң рубльди) тыпсырын шиитпирлээн.

Удмурт АССР-ге, Красноярск крайга, Вологда, Кострома, Киров, Тамбов, Омск, Чита болгаш Магадан областарга 5—5 муң рубль акша шаңналдарны тыпсыр.

(СЭТА).

Түңнелди үндүрген

СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң бюрозу, райкүүском бо чылдың бирги кварталының социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген.

Эът, сүт бүдүрүлгезин болгаш күрүнеге садарын көвүдеткен «Мөрен» колхозка партия райкомунуң база райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Хойжу бригадалардан «Мөрен» колхозтуң А. Монга, «Чаа орук» колхозтуң С. Алдын-оолга удурткан бригадалары эки түңнелдерлиг болганын демдеглээн

М. ДАЛАА.

Часкы хову ажылдары

Барыын-Хемчиктиң шөлдеринде

Эрткен чылдарда турганынга бодаарга, бо чылын районнуң девискээринге час эрте эгелээн. Апрельдиң ийиги чартыында каш хүннер дургузунда удаа-дараа өл-хар, чаъс чагган-даа болза, ажылга улуг шаптык таварыштырбаан, харын ийи чылын улаштыр кандаан шөлдерге болгаш одар-белчиирге шык сиңирерин дузалыг болган.

Районнуң колхоз, совхозтары план ёзугаар 9900 гектар черниң шык базырыышкынын дооскан. Бо хүннерде 1661 гектар черни аңдарган болгаш ооң темпизи хүнүң-не калбарып турар.

Ховунуң ажыл-ишчилери 1120 гектар тараа культураларының болгаш 471 гектар сиген шөлдерин суггарган. Шөлдерде 1101 тонна өдекти болгаш 112 тонна минералдыг чемишчидилгени тарадып төккен.

Шык базырыышкынынга болгаш часкы чер аңдарылгазынга «Шекпээр» совхозтуң трактористери Куулар Уваш-оол, Ооржак Борбак-оол, Ооржак Хеймер-оол, Григорий Сарыглар, «Барлык» совхозтуң трактористери Намчал Мергендей, Сарыглар Товарищтай, Тюлюш Мунмар-оол, Күжүгет Дукежик хүн нормазын 140—150 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Агаар-бойдустуң байдалын өөренип тургаш, колхоз, совхозтарның механизаторлары чоокку хүннерниң иштинде чаштырып кириптеринге белен. Бо хүннерде кол кичээнгейни часкы чер аңдарылгазынче болгаш тарылга мурнунуң суггарылгазынче угландырган.

Ховунуң ажыл-ишчилериниң бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга болгаш амыдыралынга таарымчалыг байдалды тургузары ажыл-агыйларның, партия, профэвилел организацияларының удуртукчуларының харыысалгалыг сорулгазы болур ужурлуг. Бо талазы-биле «Барлык» совхозтуң төп хову турлаанда чуртталга бажыңнарын, кызыл-булуңну болгаш столоваяны эки белеткээн. Кызыл-булуңда солуннарны, журналдарны делгээн. Трактористерниң социалистиг чарыжының түңнелин беш хонуктап үндүргеш, мурнакчыларга кызыл вымпелдерни болгаш акша шаңналдарын тыпсып турар. Механизаторлар хостуг шактарында хереглээр хылдыг хөгжүм, баян, хөл-шыдыраа, таалы дээш, өске-даа чүүлдер кызыл-булуңда бар. Парткомнуң бадылаан планын ёзугаар лекция, беседаны доктаамал чорудуп турар. Совхозтуң бо чылын тараа болгаш мал чеми бүдүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни диаграммаларда тодаргай чуруп көргүскен.

Часкы тарылганы агротехниктиг кыска хуусаада эрттиреринге болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл болур улуг байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткууруунче ховунуң ажыл-ишчилерин сорук кийр кыйгырып турар лозуңнарны көскү черлерде аскылаан.

Районнуң Культура бажыңының чанында болгаш колхоз, совхозтарда агиткульт-бригадалар, кино көргүзүглери, райпонуң автолавкалары мынчага чедир хову турлагларынче үнүүшкүннер чорудуп эгелевээннер. Бо дугайында СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи (эш Чадамба) негелдени күштелдирер үези келген.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

Ажыл-иш шапкынчаан

Бүгү делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май Бирээнге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң механизаторлары часкы хову ажылдарын шалыпкын чорудуп турар.

Совхозтуң механизаторлары шык базырыышкынын чедиишкинниг доосkаш, 976 га черни аңдарган. Бо ажылда трактористер Мунзук Совет, Даржаа Чечек-оол олар хүн нормазын 170—170 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда кирген.

Тараа чаштырылгазында үш агрегат ажылдап турар. Олар бо хүннерге чедир 653 ганың тараазын чаштырган.

Совхозтуң 27 суггатчылары Эдер-Куйнуң бугазының суу-биле 942 ганы суггарган.

ЧАҢГЫС ОРУК-БИЛЕ—НИИТИ ЭЧИС СОРУЛГАЖЕ

Совет Эвилелиниң чартык чүс чыл болур юбилейи — бистиң чуртувустуң улустарының интернационалчы улуг байырлалы. Оларның бузулбас найыралының, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунга оларның бүгү делегей ужур-дузалыг тиилелгелериниң организакчызы болгаш хей-аът киирикчизи ленинчи партияның алдарлыг тугунуң адаа-биле олар чаңгыс кижи дег улам сырый каттышканнар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айытканы канчаар-даа аажок улуг тургузукчу планнарның күүселдезин дээш кады демиселге социалистиг нацияларның акы-дуңма чоруу база бот-боттарынга дузалажылгазы, бүгү талалыг кады ажылдажылгазы улам-на быжыгып база ханылап турар. Коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазында чаңгыс өг-бүлеге бактаап турарының күзел-соруу онзагай күштүг-биле илереттинип турар. Шынап-ла күчүлүг күрүне эвилели болуп каттышкан улустарның кайгамчык патриотизми болгаш интернационализми ында шуут-ла тудуш сырый мөөңнеттинген. Ооң мурнунда төөгүге ындыг чүве турбаан-даа, ол төөгү ындыг чүвени билбес-даа чораан.

Хөй националдыг социалистиг күрүне болур ССРЭ болза, төөгүлүг чогаадыкчы ажыл-херектиң бедиктеринче Октябрь революциязының көдүрүп үндүргени бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчын аңгызының, бүгү нацияларының болгаш улус чоннарының канчаар-даа аажок улуг чаалап алыышкыны болур. Эрткен үениң эң дээре кижилери улустарның хосталгазының болгаш акы-дуңма чоруунуң дугайында чүс-чүс чылдарда күзеп-бодап чорааннар. Чүгле Октябрьның одуундан төрүттүнген Советтер чурту ол чырык күзел-бодалдың дириг боттаныышкыны болган. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглеп турары болза, аңгы талазы-биле болгаш национал дарлалдың эрги делегейинге, национал өжээннешкек чорукка болгаш оңзаланыксаар чорукка удур Коммунистиг партия, ажылчын аңгы бодунда кижини кижи, бир нацияны өскези дарлаар, кандыг-даа национал ямбы-хүндүнүн—артык эргениң соргаа-даа чок ажылчы чоннарның чаңгыс авиниң шак ындыг чаа делегейин удурланыштыр тургускан.

Социал болгаш национал дарлалдың канчи-бегин үзе шапкаш, Октябрьның социалистиг Улуг революциязы национал айтырыгны чөптүг шиитпирлээринче, хосталган улустарның эки тура-биле каттыжарынче орукту ажыткан. Октябрьның тиилелгезиниң соон дарый хүлээп алгылаан Россияның улустарының эргелериниң Декларациязынга, ажылчы болгаш мөлчүттүрген улустуң эргелериниң Декларациязынга, РСФСР-ниң болгаш өске-даа совет республикаларның Конституцияларынга партияның болгаш улустуң баштыңчызы В. И. Лениниң ажылдап кылганы национал политиканың принциптерин чарлаан. Ол дээрге, улустарның дең болгаш бот эргези, мырыңай аңгыланырынга болгаш тускай күрүнезин тургузарынга чедир оларның хостуг баш миннип шиитпирлеттинериниң эргези-дир. Ол дээрге, бүгү-ле база кандыг-даа национал болгаш национал-шажынчы ямбы-хүндүлелдерни күш чок болдурганы-дыр. Ол дээрге, биче националдарның база аймак бөлүктерниң хостуг хөгжүлдези-дир.

Хостуг нацияларның хостуг эвилелин тургузарынче Ленин кыйгырып турган. Бис улуг күрүнени тургузарын болгаш ёзулуг-ла демократтыг, ёзулуг-ла интернационалчы баа-

(Төнчүзү 2-ги арында).

«МААДЫР-ИЕ» ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫВЫСКАН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1972 чылдың апрель 26-да Чарлыы-биле он болгаш оон хөй уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты тывыспышаан, «Маадыр-ие» орденин база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң шаңнал бижиктерин тыпсыр деп шиитпирлээн. Ооң иштинде Тыва АССР-ден:

1. Самбылак Бакаагвайевна Амагалан — Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң колхозчузу.
2. Кара-оол Монгушевна **Долума** — Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.
3. Саая Маңнаевна Долума —Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» колхозунуң колхозчузу.
4. Кызыл-Уруг Байыр-ооловна **Маады** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны, Кызыл хоорай.
5. Чудурукпан Анчыевна **Очур-оол** — Улуг-Хем районнуң «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.
6. Настык Карасаловна **Санчаа** — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле ээзи.

ЧАҢГЫС ОРУК-БИЛЕ—НИИТИ ЭЧИС СОРУЛГАЖЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

зага нацияларның чоокшулажыышкынын, харын-даа шуут каттыжыышкынын күзеп турар бис деп, ол бижээн. Улустарны чаңгыс эвилел кылдыр каттыштырбышаан, партия республикаларның чурттакчы чонунуң санындан, девискээриниң хемчээлинден болгаш экономиказының хөгжүлдезиниң деңнелинден хамаарылга чокка шупту деӊ эргелиг болгаш эрге-хүлээлгелерлиг болур ужурлуг деп чүвени барымдаалап көрген. Чогум-на шак ындыг үндезинге ССРЭ — хостуг болгаш деӊ эргелиг улустарның эвилели тургустунган болгаш хөгжүп сайзырап турар. Ону тургузарынга болгаш быжыглаарынга чурттуң бүгү нациялары, хамыкты мурнай бүгү-ниитиниң хүлээп көрүүшкүнүн болгаш хүндүткелин чаалап алган улуг орус улус төлептиг салыышкынын киирген.

Нацияларның хосталгазын болгаш деӊ эргезин чарлааш, бистиң хөй националдыг күрүневис оларның боттуг хөгжүлдезин хандырган. ССРЭ-ниң улустары делегей империализминиң, кижи төрелгетенниң эң айыылдыг дайзыны — фашизмниң халдаашкыннарындан бодунуң ат-алдарын, хамаарышпас чоруун болгаш революсчу чаалап алыышкыннарын ниити күш-биле камгалап ап шыдаан. Күрүне талазы-биле чаңгыс эптиниң ачызында совет Төрээн чурт совет улустарның хосталгазының болгаш алдарының бузулбас шивээзи, оларның тайбың тургузукчу күш-ажылының бүзүрелдиг чөленгиижи болу берген.

Улустарның хостуг национал хөгжүлдезин болгаш деӊ эргезин бистиң социалистиг ниитилеливистиң бүгү-ле политиктиг, ажыл-агыйжы, угаан-бодал амыдыралының бүгү талалары магадылап турар. Чурттуң бүгү улустары социализмниң кежиин шупту деӊ-дески ажыглап турар. Бисте уттундурган кыдыг кызыгаар чер-даа, хожудаңгай нациялар болгаш улус чоннар-даа чок. Совет Эвилелиниң бүгү-ле республикалары — улуу-даа, бичези-даа — шупту бир деӊ, бирги чергениң өндүр сылдыстары болуп чырып турар.

«Правданың» бөгүнгү номеринде үндүрүп турар материалдары ССРЭ болуп тургустунган республикаларның экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезиниң деңнелиниң деңнежиишкининиң болгаш көдүрлүүшкүнүнүң дүрүм ёзугаар чорудулгазының дугайында билиишкинни берип турар. Ол чорудулга болза, оларның дүрген болгаш бүгү талалыг ниити депшилгезиниң чугула фактору болур. Улустарның чогаадыкчы арга-мергежилдериниң болгаш талантыларының үндезиннери чогум-на акы-дуңма чоруктуң чаңгыс эвинден канчаар-даа аажок долузу-биле илереп турар.

Демократтыг централизмниң болгаш социалистиг федерализмниң, совет социалистиг демократияның принциптеринге үндезилеттинген, эвилел болгаш национал күрүне болурунуң бузулбас чаңгыс эви болгаш улам ыңай хөгжүлдези социалистиг нацияларның херек кырында деӊ эргелиг болурун бадыткап тургузарынга канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг. Бүгү улустарның оолдары болгаш кыстары чурттуң күрүне эрге-чагыргазының органнарын төлээлеп турарлар. Ниитилелдиң ажыл-херээн шиитпирлээринге бүгү националдарның ажылчы чоннарының идепкейлиг киржиринге эргежок чугула байдалдарны тургускан.

Бүгү аймак-сөөктүң болгаш нацияларның ажылчы чоннарынга ёзулуг хосталганы болгаш деӊ эргелиг болур чорукту чүгле социализм берип турар деп чүвени бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен Совет Эвилелиниң чартык чүс чыл дургузунда дуржулгазындан ылап-ла бүзүреп билген. Ынчаарга национал деӊ эргелиг болур чорукту ёзу барымдаалап чарлаан буржуаз демократия ону практика кырынга кажан-даа боттандырбас, чогум-на харын социалистиг демократизм деӊ эргени болгаш бүгү аргаларны улустарга херек кырында берип турар. Бистиң социалистиг күрүневисте национал харылзаалар бүгү ниитилелдиң эрге-ажыктары-биле нация бүрүзүнүң эрге-ажыктары бир аай дүгжүп турар шак ындыг үндезинге үндезилеттинип хөгжүп турар. Бүгү ССР Эвилелиниң ниити эрге-ажыктарын-даа, ол ышкаш ооң тургустунуп турары республикалар бүрүзүнүң-даа эрге-ажыктарын, улустарның национал онзагай байдалдарын кичээнгейлиг доктаамал өөренип көөрү — партияның национал политиказының алыс ужур-утказы-даа ол.

Бо ленинчи политика республикаларның экономиктиг, социал болгаш культурлуг хөгжүлдезиниң деңнелин улам ыңай деңнештирерин болгаш ниити көдүрлүүшкүнүн, ССР Эвилелин быжыглаарын көрүп турар тоску беш чыл планында чайыннанчаа-биле илергейлеттинген. Коммунистиг тургузулганың ниити херээнге боттарының салыышкынын киирерин көвүдедирин оралдашпышаан, беш чылдың онаалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш янзы-бүрү националдарның ажыл-ишчилери социалистиг чарышты улам-на калбартып турар.

Бистиң чурттуң хостуг болгаш деӊ эргелиг улустары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айыткан оруу-биле, хөй националдыг социалистиг күрүнениң күчүзүн улам ыңай быжыглаарының оруу-биле бүзүрелдиг бар чоруур. Ол бурунгаар шимчээшкинниң организакчы болгаш башкарыкчы күжү Коммунистиг партия болур. Ол бистиң чурттуң улустарын чаңгыс аай интернационалчы акы-дуңмалышкы кылдыр каттыштырган. Нация бүрүзүнге ооң канчаар-даа аажок улуг сагыш салыышкыны, кичээнгейи болгаш хүндүткели, ооң организакчы болгаш политиктиг ажылы чаа, социалистиг националдар аразының харылзааларын бадыткап тургузарынга, ёзулуг интернационалистерниң салгалдарын кижизидеринге улуг салдарлыг болган. Партия моон соңгаар-даа бүгү ажылчы чоннарны социалистиг интернационализмниң ёзузунга, национализмниң болгаш шовинизмниң, национал кызыгаарланчак болгаш хоозун шуугаашкынның илергейлээшкиннеринге эптеш чок болурунуң ёзузунга, бүгү нацияларны болгаш улус чоннарны ханызы-биле хүндүлеп көөрүнүң ёзузуга кижизидер деп, эш Л. И. Брежнев XXIV съездиге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге демдеглээн.

СЭКП-ниң чайгылыш чок боттандырып турар ленинчи угланыышкыны нацияларның улам ыңайгы чечектелиишкининче болгаш чоорту чоокшулажылгазынче угланган. Ол шылгаттынган угланыышкын кайгамчык үре-түңнелин берип турар. Бодунуң бузулбас күрүне эвилелиниң 50 чылын бүгү он беш республика шыдалдыг-шырак, чечектелиишкин-биле, чаа тиилелгелерни чедип алырынга долу тургузукчу энергия-биле ужуражып турар. Коммунистиг партияның баштап турары акы-дуңма улустар күжениишкининиң ниити эчис сорулгаже — коммунизмни тургузарын чедип алырынче угландырып турар. Партияның удуртулгазы — бистиң бүгү тиилелгелеривистиң үндезини, ССРЭ-ниң — хостуг болгаш деӊ эргелиглерниң Эвилелиниң бузулбас күчүзүнүң кол чүүлү.

Бистиң хөй националдыг социалистиг күрүневисти быжыглаан тудум-на бүгү кижи төрелгетенниң социал депшилгезинге ооң ролю улам-на улгадып турар. Совет Эвилели — делегейниң революсчу-хосталга шимчээшкининиң күчүлүг чөленгиижи. Пролетаржы интернационализмниң принциптериниң дириг боттаныышкыны болуп ол социал болгаш национал хосталга дээш, тайбың, демократия болгаш социализм дээш бүгү демиселчилерге сорук киирикчи үлегер-чижек болуп келген болгаш болур-даа.

Май бирниң бүдүүзүнде СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң дайынчы кыйгырыглары совет черниң кырында чаңгыланып турар:

— АКЫ-ДУҢМА УЛУСТАРНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ АДА-ЧУРТУ, ХӨЙ НАЦИОНАЛДЫГ БУЗУЛБАС ДЕМ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ, ПРОЛЕТАРЖЫ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМНИҢ ПРИНЦИПТЕРИНИҢ ДИРИГ БОТТАНЫЫШКЫНЫ—СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИ ДЕЛГЕРЕЗИН!

(«Правданың» апрель 26-да мурнуку чүүлү).

ЭСТОН ССР. Таллинниң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг М. И. Калинин аттыг электротехниктиг заводу. Бо бүдүрүлгениң продукциязын электрижиткен демир оруктар, металлургия болгаш өске-даа заводтар ап турар. Ам бүдүрүлгениң коллективи Май бирниң күш-ажылчы ээлчээнде ажылдап турар. Орустар болгаш эстоннар, украиннер болгаш белоруслар, удмурттар болгаш молдаваннар хол-холундан тутчуп алгаш шалыпчы ажылдап турар.

ЧУРУКТА: чартык проводник приборларның база бир эң эки хынакчызы комсомолчу Лейли Мююр. Май бирниң күш-ажылчы ээлчээниң хүннеринде ол даалгаларын ажыр күүседип турар.

Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ болгаш П. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧАГААЛАРДАН ОДУРУГЛАР

К. Х. Шактаң-оол хой ажылынга ам чээрби чыл ашкан. Бо аразында чеже аныяк малды немей өстүрбээн, күрүнеге чеже тонна эътти болгаш дүктү белеткеп бербээн дээр. Өгнүң херээжен ээзи — кадайы Уруй-оол Донгаковна күш-ажылга база онза кызымак, ылаңгыя чаш хураган ажаап өстүреринге мергежилдиг, тос уругнуң иези.

Ол өг-бүлениң коданында ам 300 хой оолдаан, ооң 347 хураганы шупту менди. Эш Шактаң-оол хоюн ам часкы одарже шилчидип, чайгы семиртилгеге белеткенип эгелээн.

Жданов аттыг совхозтуң сураглыг малчыны Кызыл-оол Ховалыгович бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 100 хураган өстүрер хүлээлгезин ыракта ажыр күүсеткен. Хой бүрүзүнден 2700 грамм дүк алыр дээнин база чедиишкинниг боттандырып шыдаар.

А. СОСКАЛ.

Улуг-Хем район.

• • •

Кундустугнуң бир кудумчузунда «Мурнакчы чолаачының бажыңы» деп, даштында бижимелдиг чуртталга бажыңын, аңаа баштай барган кижилер дораан-на эскерип тер. «Октябрь 30 чылы» колхоз өске-даа сураглыг кижилерин ынчаар алдаржыдып турары өөрүнчүг.

С. Д. Чадра он чыл ажыр механизаторлап келген. Ол аразында тракторлуг чеже ганы аңдарбаан, комбайнныг чеже тонна тарааны ажаавааан, автомашиналыг чеже километрни чүктүг эртпээн дээр. Ам «ГАЗ-52» сүт сөөртүр машинаның башкарыкчызында макталдыг ажылдап турар.

Эрткен чылын ол колхоз күрүнеге сүт дужаар планын ажыр күүсеткени, арыг, шынарлыг сүт кииргени дээш 5700 рубль-биле, а Сергей Дойтукпанович 120 рубль-биле шаңнаткан.

Н. КАРА-ООЛ.

Каа-Хем район.

„Бедиктерже базымнар"

Тываның ном үндүрер чери республиканың Күрплан даргазының оралакчызы Дозур-оол Лайзапович Тинмейниң «Бедиктерже базымнар» деп номун чоокта чаа парлап үндүрген. Ук номда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйының совет үеде хөгжүлдезиниң дугайында бүгү тала-биле көргүскен.

Тываның социалистиг оруктап эң-не дүрген, бурунгаар хөгжүлдезиниң эгези—хөй националдыг Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышкан үези—1944 чылдан эгелээш, бөгүнге чедир кайгамчыктыг чаартылгаларны, оларны чедип алырынга Коммунистиг партияның, совет улустуң улуг деткимчезин, дузаламчызын автор демдеглээн.

Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде сески беш чылдың түңнелдериниң болгаш тоску беш чыл планының сорулгаларының, курлавырларының, ол ышкаш Совет Тываның 1966 чылга чедир эрткен үезинден чамдык деңнелгелерни ында кылган.

Бүгү совет улус ышкаш, Тываның ажылчы чону партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг күүсетпишаан, Совет Эвилелиниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болур алдарлыг юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш политиктиг улуг көдүрлүүшкүннүг чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, чурттап турар. Бо үеде республиканың экономиказының, культуразының хөгжүлдезин, чоннуң эрткен оруун көргүскен сан-чурагайлар, фактылар ленинчи национал политиканың бистиң амыдыралывыста канчаар боттанып турарын номчукчуларның ханы билип алырынга дузалаар.

Үш кезектен тургустунган номда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйының, ылаңгыя ооң аныяк үлетпүрүнүң, кодээ ажыл-агыйның, капитал тудугнуң, харылзаа, транспорттуң, эртем, культураның болгаш өске-даа адырларының хөгжүлдезин тодаргай чижектерге, деңнелгелерге автор көргүскен.

Д. Тинмейниң «Бедиктерже базымнар» деп номунуң материалдары партия, совет, профэвилел ажылдакчыларынга, пропагандистерге, лекторларга, политинформаторларга болгаш өске-даа номчукчуларга ажыктыг, оон хөй чүүлдү билип ап болур.

Номну республиканың ном магазиннеринде садып эгелээн.

Х. ЮМБУУ.

Эжиндириишкин мурнуу чарыында

Кылын дош шуглаан ап октапкаш, кышкы дыш соонда терең суун Каа-Хем биле Бии-Хем Кызыл хоорай чанында болчаанче далаш-биле төө каап эгелээр үе ырак эвес. Хемниң дожу арлы бээри билек Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының Ырбан участогунга кышты өттүр белеткээн тудуг ыяжын хереглекчилерге чедирери-биле салдадып бадырып эгелээр. Ону Енисей пароходствозунуң Кызылда ажыглал участогунуң демниг коллективи күүседип турар болгай. Хемчилер чылдың-на чүък сөөртүрүнүң программазын ажыр күүседип, салдынган сорулгаларга дүүштүр ажылдап келген.

Олар кыжын пароходтарны, баржаларны септеп, коллектив кежигүннериниң мергежилин бедидер курстарны организастап турар. Бо хүннерде участокта эжиндириишкинге белеткелдиң сөөлгү үе-чадазы чоруп турар. Судноларның шимчедикчи кезектериниң септелгези доозулган. Ам ийиги чергениң дузалал ажылдарын боттандырып, пароходтарның корпустарын дозулап, будуп турар.

Чайын эжиндириишкинге киржир составтар боттары пароходтарны септеп, башкарыкчылар, капитаннар дарганнаар, дуңзаалаар, слесарьлаар мергежилдерни шиңгээдип ап, ажылдың шынарынче онза кичээнгей салып турары демдеглексенчиг.

Септелгеге «Радон» деп катерниң капитанының солукчузу В. Монастыршин дуңзаалакчылап ажылдааш, эш-өөрүнүң макталын чаалап алган.

«МБВ-235» судноның капитан-механиги А. Глуцкий (чурукта)—коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Эрткен чылдың эжиндириишкин сезонунда ооң удурткан экипаж ыяш салдадырының талазы-биле социалистиг чарышка бирги черни алган. Александр Глуцкий септелге үезинде дуңзаалакчылап, слесарьлап, бызаңчылап ажылдаан. Ону алдын холдуг мастер дижири-даа чөп.

Аныяктарга арга-дуржулганы дамчыдар, оларның мергежилин бедидер ажылче участок улуг кичээнгейни салып турар. Ооң уламындан маңаа келген аныяктар мергежип, мурнакчыларның деңнелинге чедип турар. Чижээ, моторист Г. Дресвянников, капитанның дузалакчылары А. Петров биле А. Радыгин шалыпчы чоруун көргүзе бергеннер. Септелге үезинде олар слесарьлаан.

«Заря» теплоходка селгүүстээшкин, аргыжылга бо сезонда база үргүлчүлээр. Пассажирлер хүлээп алырынга ол ам белен. Ону капитан Г. Кириллов боду септеп алган.

Аас-кежиктиг эжиндириишкинни оларга күзээр бис.

А. СОКУРОВ.

Авторнуң фотозу.

САЛДА ЧҮГЕ КУДУЛААНЫЛ?

Эрзинниң бир улуг колхозу «Чаа оруктуң» Сувураада сүт-бараан фермазы районнуң сүт садар планын күүседиринге төлептиг үлүүн киирип, ооң саанчыларының шилиндектери бүгү районга безин тергиидеп тургулаан. Эрткен чылын ферма планныг даалгазын чедиишкинниг күүсеткен. Моон ап көөрге, байдал эки болгу дег. Ынчалза-даа Сувураада ажыл-херекти хандыр таныжып көөрге, шиитпирлеттинмээн, а шиитпирлээри колхозтуң экономиказынга эргежок чугула чамдык айтырыглар бары илереп кээр.

Бо чылын «Чаа орук» колхоз күрүнеге 83,5 центнер сүт садар. Бо планны күүседири берге болур деп ферманың ажылдакчылары санап турар. 140 инекти саап тургаш, 75 центнер сүттү садар планын дөңгүп-ле күүседир аргалыг болганын бодап көөрге, ам ол-ла хире саанныг инектен үстүнде айыткан планны күүседиринге олар чигзинип турар. Бир эвес ажыл эрги байдал ёзугаар уламчылаар болза, ол чигзиниишкин шын болуп болур. Бо беш чылдың бирги чылында 9 саанчының чүгле үжү: А. Манзай, С. Балаң, Б. Дандаа олар планын күүсеткен. А план болза бир инектен 900 кг сүт саар турган. Социалистиг хүлээлгезин (910 кг) чүгле чаңгыс саанчы А. Манзай күүседип, 963 кг сүт сагган. Маңаа деңней беш-алды чыл бурунгаар бир инекке онааштыр саалда кандыг турганын көрээл. Ынчан ферманың дээре саанчызы Б. Иргит ортумаа-биле инек бүрүзүнден 1500 кг сүт саап ап турган-дыр. Саалданың кудулаан бир фактызы ол.

Фермада дүвүренчиг байдал

Бо чылдың байдалындан база бир чижек. Бирги кварталда дээре дээн саанчы бир инектен 408,7 кг сүттү сагган, а эң кошкааның көргүзүү — 187,8 кг болган.

Чогум черле саалданың кудузунуң чылдагааны чүде чүвел деп айтырыг тургустунар боор. Ферманың учётчиги, саанчылар-биле чугаалашкаш, мындыг ниити түңнелге келбес аргажок болду. Инектерниң уксаазы сүткүр эвес, түс черни. Мурнунда турган симменталь инектер кыраан азы садып-саартынган. Эки чүве — келир чылын бир дугаар оолдаар үжен ажыг симменталь уксаалыг малды колхоз садып алганы болур. Бо чылын олар багай эвес чыл ашкан.

Сүттүң бараанныг чоруун кудуладып турар база бир чүүл болза, инекти бызаазынга эдирип саап турары. Мында тускай бызаа ажаакчызы чок, он алды инээниң бызааларын еке коданче үе-күже чедир саанчылар боттары өстүрүп турар. Харын-даа кошкак молдургалар келир чылында безин саанчыга артар. Оларны ажаары белен эвес. Ындыг болганда саалда кудулаза-даа бызааларны эки тоттур эмзиреринге саанчылар сонуургалдыг болу бербес бе?

Күрүнеден садып аар концентрат чемнерден аңгыда, өске чемнерни фермага четчири-биле белеткеп алыры чугула. Инектиң сүткүр болурунга улуг дөмектиг кукуруза силозун, тарымал сигенниң курлавырын тургузуп ап болур аргалар «Чаа орук» колхозта бар.

Механизастаашкын дугайында база каш сөс. Ол дээрге күш-ажылды чиигедир, бүдүрүкчүлүүн бедидер дээрзи билдингир. Элээн каш чылдар мурнунда мал чемин дажыглаар, инек өдээн ырадыр вагончугаштарлыг аскылыг орук турган, ол үрелген, ооң үрелиишкини шоолуг эвес. Баштайгы удаазында оода ону эдип ап болбас бе?

Колхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары кылыр деп-ле амга чедир аазавышаанын саанчылар чугаалады. Бо чылдың социалистиг хүлээлгелеринде ону кылыры база кирген. Ол кылдына бээрге, саанчылар ырак черден сиген чүъктевес, кажаалар чанынга инек өдээ тейленип чытпас апаары чугаажок. А ооң дараазында өске механизастаашкынче киргей. Эптеп доосса-даа ажылдавайн барган, улуг үнелиг дериг-херекселдиг одалга системазы база бар. Ону тургузарының аргазы чүл?

Бодавыже, чамдык ындыг база өске-даа чүүлдерни эде көрзе, сүт саалдазы көвүдээр.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

«Шынның» корр.

Ниитиниң өнчүзүн камгалаар, көвүдедир

(Садыг организацияларында улусчу контролёрларның республика чөвүлел хуралы)

«Садыгны болгаш ооң техниктиг дериишкинин экижидер талазы-биле чамдык хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1972 чылдың январь 7-де доктаалы садыгны, ниитиниң чемненилгезин организастаарынче онза кичээнгейни салган. Ол доктаалды күүседир дээш контрольду күштелдирери-биле холбашкан айтырыгны улусчу контроль организацияларының ажылдакчыларының бо чылдың апрельде Москвага болуп эрткен чөвүлел хуралынга чугаалажып көрген болгаш контролёрларның мурнунга улуг сорулганы салган. Бо дугайын, чоокта чаа Кызылга болуп эрткен, садыг организацияларында улусчу контролёрларның республика чөвүлел хуралынга илеткелинге Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы А. И. Пожидаев тодаргай чугаалап, республикада байдалды анализтээн.

Республикада садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң материал-техниктиг баазазы калбарып, хөй магазиннерни болгаш складтарны эрткен беш чылда туткан. Садыгның дешпилгелиг методу нептереп, ажылдың культуразы элээн бедээн 'СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге биче эвес салыышкын болуп турарын илеткелчи болгаш санал берген эштер демдеглээн. Республиканың күрүне болгаш кооператив садыглары, ниитиниң чемненилгезиниң четкилери эрткен чылдың болгаш бо чылдың бирги кварталының планнарын күүсеткилээн. Ынчалза-даа улуг четпестерниң барын, планныг онаалгаларны күүседиринге биче эвес бергелер таваржып турарын хуралга айтып, контролёрларның шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларынче кол кичээнгейни салган.

Садыг болгаш ниитиниң чемненилгезиниң ажылынга самчыгдал болгаш дудагдал кылыр, социалистиг өнчүнү оорлаар кемниг үүлгедиишкиннер ажылга эң-не таарымча чок чоруктар болуп турар. Ону болдурбазын чедип алыр дээш дээштиг ажылды чорудары чугула айтырыг. Материал талазы-биле үнелиг чүүлдерни, акша-хөреңгини камгалаарын хандырарынче угланган ажыл сула. Ооң уламындан тургустунган улуг четпестерни хуралга шыңгыы буруу шаап көрген. Эрткен чылын респотребсоюзтуң бүдүрүлгелеринге 280 муң рубльдиң дудагдалы болгаш самчыгдалы болган. Эрткен чылдың баштайгы кварталынга деңнээрге бо чылдың ол үезинде хереглел кооперациязының системазында самчыгдал 2 катап, Садыг министерствозунуң организацияларында 3,5 катап көвүдээн. Ындыг четпестер-биле эптеш чок болурун санал берген эштер илергейлээн.

Бараанны чедир хемчээвес, аъш-чем продуктуларын чедир деңзилевес, акша-көпеекти чедир санавас чамдык садыгжыларның бары хыналдалардан илерээнин курсадыг инспекциязының начальниги Г. Н. Балакина санал бергеш тодаргай чижектер-биле сайгарган. Барыын-Хемчиктиң Аксы-Барлыкта, Эрги-Барлыкта магазиннерде бараанар ассортиментизи кызырлып, бар бараанар безин үзүктели бээр. Чамдык черлерде садыгжыларның талазындан садып алыкчыларны мегелээрин болдаар чыдып калган чоруктарны эш Балакина айыткаш, совет садыгның чурумун хажыдар фактылар-биле демиселди күштелдирерин, кадрлар ортузунга кижизидилге ажылын экижидерин чугула деп саналдаан.

Четчир ассортиментилиг бараанар-биле чонну үзүктел чок хандырар айтырыгны Бай-Тайга, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Тожу райпоолары, Балгазын, Сесерлиг сельполары, Сүт-Хөлдүң, Найыралдың, Өөктүң ажылчын кооперациялары, Садыг министерствозунуң садыг конторазы онза четпес боттандырган. Ылаңгыя чоогга хлеб садарын үзүктелдирери кайы ковей. Моон чижээнге Сүт-Хөлдүң ажылчын кооперациязын айтып болур. Ажылдакчыларның харысалга чогуундан Сүт-Аксында, Ишкинде хлеб быжырар черлер багай ажылдап, чурттакчылыг черлерже хлебти өй-шаанда чедирерин хандырбайн келген. Бо ажылды сулараткаңы дээш Сүт-Хөлдүң ажылчын кооперациязының даргазы эш Ховалыгны, садыг килдизиниң эргелекчизи эш Кууларны Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитеди шыңгыы хемчег алганы чөптүг. Улуг-Хем районнуң чурттакчылыг черлеринде магазиннерде хлеб садарын багай организастаан. Районнуң улусчу контроль комитеди, райпода контроль бөлүктери ооң-биле эптежип олурбайн, ажылдың байдалы дээш харысалгазын бедидер үе келген.

Садыг болгаш ниитиниң чемненилгезиниң шугумунда дудагдал болгаш самчыгдал кылган кижилерниң чедирген когаралдарын төледир ажылды, оларга харысалганы онаарын, материал талазы-биле харысалгалыг ажылга кижилерни хүлээп алырда бүгү талалыг өөренип көөрүн чогуур деңнелге тургузары негеттинип турар. Бо талазы-биле четпес ажылдың хөй чижектерин хуралга санал берген эштер айыткан. Чамдык садыг организацияларының самчыгдакчыларның херээн истелге, суд органнарынче киирбейн турар. Чижээ, Бай-Тайга райпозу 11, Сүт-Хөлдүң ажылчын кооперациязы база ынча самчыгдакчының херээн суд, истелге органнарынче киирбээн. Мурнунда өре-самчыгдал кылып чораан, идегел чок чамдык кижилерни Кызыл-садыг, Чыраа-Бажының ажылчын кооперациязы, Барын-Хемчик болгаш өске-даа райполар материал талазы-биле харысалгалыг ажылдарга хүлээп ап турган. Байдал мындыг турда дудагдал, самчыгдал канчап эвээжээрил? Улусчу контроль комитеттери, бөлүктери бо талазы-биле саналдарын, сүмелерин киирип, оларны боттандырып турарын хынаар, ниитиниң өнчүзүнүң учёт болгаш камгалалынга, кадрлар-биле ажылга садыг организацияларының удуртукчуларындан шыңгыы негелделиг ажылдаарының чугулазын хуралга демдеглээн.

Чоннуң хереглел, негелделерин өөренип көрбейн турар садыг организациялары хөй. Бараанарны хереглелдиң учётун барымдаалавайн сөөртүп, нормадан ажыр складтарга мөөңнеп турарындан оларның фасоннары, модельдери эргижиреп калыры билдингир.

Баазаларда 817 муң рубльдиң бараанары ындыг янзылыг чыдып турар чорук-биле кым-даа эптешпес. Ховар бараанарны таныш-көрүш тыртып садар, чоннуң хомудалдарынга дыңнангыр эвес чорукту, садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылында өске-даа четпестерни хуралга демдеглээн. Оларның кол чылдагааны чер-черде удуртулганың кошкаанда, кадрларны шилир, таарыштыр тургузар, кижизидер ажылдың, контроль болгаш негелдениң четпес тургустунганында болуп турар.

Ажылдың чедиишкинниг болуру улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының ажыл-чорудулгазының идепкейлииниң, дээштииниң улуу-биле хамааржыр. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, «Садыгны болгаш ооң техниктиг дериишкинин экижидер талазы-биле чамдык хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир дээш контролёр бүрүзүнүң харысалгазын бедидери улусчу контроль комитеттериниң, бөлүктериниң, постуларының чугула сорулгазы болуп турарын республика чөвүлел хуралының киржикчилери онза чугулалап көрген.

Хуралдың ажылынга СЭКП Тыва обкомунуң секретары В. И. Попов киришкен болгаш чүве чугаалаан.

В. МААДЫР,

«Шынның» тускай корр.

Партийжи амыдырал

Хүлээп алыр...

— Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүрээлеңинге хүлээп алыр-дыр...

Ажыл-ишчи кижиниң амыдыралынга оон өөрүнчүг чүү турарыл! Ол дээрге хүндүлүг-даа, харысалгалыг-даа.

Партияга хүлээп алышкынын дугайында чугаалажыышкын СЭКП Каа-Хем райкомунуң бюрозунга чоокта чаа болган.

Анаа «Совет Тыва» совхозта партия организациязының СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алганы Куулар Мукур-оолович Очурнуң дугайында айтырыгны база көрген. Ленинчи партияның хүрээлеңинге кирерин күзээн совхозтуң малчыны Очурнуң билдириишкинин секретарь номчааш, ында коштунган чогуур документилерни кылганын, билдириишкинни эге организацияның бюрозунга, оон ниити хуралынга база парткомга чугаалашкаш, партия кежигүнүнүң кандидадынга ону хүлээп алыр деп хуралдың бир үн-биле шиитпирлээнин дыңнаткан. Кирип турар кижилерни ынчаар хөй катап чугаалажып көөрү ёзу барымдаалаашкыны эвес. Коммунистер бодунуң хүрээлеңинге кымны хүлээп ап турарын эки билген, кайы хире төлептиг эжил деп чүвениң дугайында боттарының шиитпирин үндүреринге ол чурум дузалаар.

Райком бюрозунуң кежигүннери айтырыгны кичээнгейлиг-биле сайгарып эгеледи.

— Эш Очур, допчу намдарыңарны чугаалап көрүңерем.

— Бо чылын дөртен бештээр мен. Төрээн черим Хемчиктиң Ак ооруу. Ада нем малчын араттар... Сес чыл бурунгаар «Совет Тыва» совхозка кээп ажылдадым. Чажымдан тура малчын болгаш, маңаа база-ла кадарчылап эгелээш, бо хүнге чедир ындыг үүле-биле холбашкан чор мен... Эге билиглиг мен. Амгы үеде совхозтуң семиртилгеде шарыларын малдап турар мен. Ажыл-агый багай эвес, өөм-ишти база кадарчы өөрүм-биле кызып-кылайып, күрүнеге эки деңгелдиг мал дужаар дээш хемчеглерни ап турар бис...

Бюро кежигүннери оларның мурнунда турар кижиниң эрткен оруун үнелеп, ол дээрге бөдүүн ишчи кижи-дир дээрзинге база-ла бүзүрелдиг болган... Районнуң партия организациязының хүрээлеңи колдуунда колхоз, совхозтарның ишчилери-биле өзүп турар, а оларның намдарында ниити чүве-ле хөй: салгакчы хоочун малчыннар, тараажылар, механизаторлар, көдээниң мурнакчы ишчилери.

Очурнуң амыдыралының дугайын, өг-бүлези-биле кайы хире найыралдыг, бот-боттарын деткижип чурттап турарын, бодунуң политиктиг билиин кандыг арга-биле бедидип турарын, хөй-ниити ажылынга киржилгезин, ажылынга бедик мергежил дээш чүнү кылып турарын бюро кежигүннери сонуургадылар.

— Кады ажылдап, чурттап турар өөрүм меңээ улуг идегелди көргүзүп келген. Баштай көдээ Советтиң депутадынга, а эрткен чылын район Совединге сонгаан. Депутат—чоннуң айбычызы болганда, улуг харысалганы хүлээндирип турар. Бодумнуң шаам-биле солун-сеткүүлдү кичээнгейлиг номчуп, нам, чазактың шиитпирлерин соңгукчуларга таныштырып, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр, бөгүн, дүүнгүден-даа артык ажылдаарын чедип алыр дээш оралдажып турар бис, —деп, Куулар Мукур-оолович шынна күзелин илереткен.

Эш Очурнуң дугайында характеристика берип, чүве чугаалаары-биле совхозтуң партком секретарынга сөс берген.

— Ажылынга кызымак, шудургу, өскелерге үлегерлиг эш. Чижек кылдыр, эрткен чылын семиртир ужурлуг шарыларындан чээрби үш тонна немелде деңзи алыр турган, ону үш чартык тонна ажыр күүсеткен. Очурнуң ажыл-херек дээш бодун бердинген чорууп база бир чижек бадыткап турар: совхозтуң дирекция черинин, оон хөй-ниитизиниң мурнунга аныяк кадарчылар белеткээр, ээлчеглиг ажылче шилчиир айтырыгларны кызымаа-биле тургузуп турар. Үлегерлиг ажылы, идепкейлиг чоруу-биле эш-өөрүнүң хүндүткелин чедип алган кижи. Бо бүгүнү өөренип көргеш, эш Очурну партияга хүлээп алырынга төлептиг деп санап турар бис.

СЭКП райкомунуң бюрозунуң кежигүннериниң саналы чаңгыс-аай болган:

— Партия эге организациязының шиитпирин бадылаар, Куулар Мукур-оолович Очурну Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алыр.

Эш Очур коммунистерниң идегелин бадыткап шыдаар-даа.

О. ИРГИТ.

НАЙЫРАЛДЫҢ ХЕМИ

Аму-Дарьяның шапкын суу Копет-Дагның чанындан эгелээш кижиниң холу-биле кылдынган улуг хем болур Каракумнуң В. И. Ленин аттыг каналы-биле катай агып бадышкан. Ол канал шаг шаанда кургаг чыткан 330 муң ажыг гектар черни суггарып чыдар. Ооң эриктерин дургаар хөвең тараан делгем ховулар, тараалаң шөлдер чаттылып чоруй баргылаан, чазын маңаа садтар хөлчок чечектели бээр.

Аму-Дарьяның суун чоокта чаа-ла Геок-Тепениң чанынга уткуп турган ышкаш сагындырар. А ам ону мырыңай Бахарден чанында манап турар апарган. Каракум каналының дөрт дугаар ээлчээ Геок-Тепе—Казанджик аразында траншей казышкынының эге ажылдарын баштайгы он километр черде чоруда берген. Тоску беш чылдың төнчүзүнде каналдың суун Кизыл-Арваттың тараажылары уткуур апаар. Амыдыралдың хеми муң хире километр шөйлүп чоруй баар!

...Туркменистанның девискээри кончуг улуг — барык чартык миллион дөрбелчин километр. Ындыг-даа болза ооң бештиң дөрт кезии кээргел чок хүннүң изиг херелдеринге кадып кургаан, төктүп чыдар элезинниг ховулар, бүүрелчиннер. Чүгле бичии сыык суглуг хемчигештер унун дургаар үнүштерлиг чиңге ногаан дилиндектер шөйлүп чоруткан болгулаар.

Чүгле он чыл мурнунда шак ындыг турган. Амыдыралдың үндезини —сугнуң дугайында туркменнер чүс-чүс чылдар дургузунда күзеп келген. «Суг алдындан артык үнелиг», «Черден үнүш үнмес, сугдан үнүш үнер» дээр туркмен үлегер чугаалар бар. Суг дугайында ырларны, тоолчургу чугааларны чогаадып чораан. А суг кезээ шагда чедишпес турган.

1913 чылда Закаспий облазының (амгы Туркменистанның) тарылга шөлү 300 муң гектардан ашпас турган. А шынында суггарып алыр турган болза хөвең, тараа, катчимис өстүрүп болур беш миллион гектар тарылга шөлдүг край турган.

Хөй суг дугайында күзелди туркменнер чүгле чаңгыс боттары чедип ап шыдавас чорааннар. Нацияларның эвилели, оларның экономиктиг сырый кады ажылдажылгазы, бот-боттарынга дузаламчызы, эвин, билиин кадары, күчүлүг техника, хөй херекти эргежок чугула турган. Ындыг эвилел чүгле Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда болдунар аргалыг болган.

Ортаакы Азияга суггарылга ажылын акша-биле хандырар дугайында 1918 чылдың май 17-де үнген ленинчи декрет Туркменистанга суг тудуун эгелеп чорударының суурун салган. Куруг чыткан ховулардан чаа-чаа черлерни чаалап ап эгелээн. Элезинниг ховуларже ногаан зоналар хаңылап чоруп каан.

1954 чылда Каракумга төөгүде туруп көрбээн тудуг эгелээн. Аму-Дарьяның суу агар улуг каналды чүс-чүс километрге казып кылыр турган. Бо тудуг шынап-ла бүгү улустуң тудуу апарган, ону найыралдың тудуу деп адай бергени таварылга эвес. Каракумну штурмнаарынга бүгү чурт киришкен. Туркменнер-биле кады орустар, белорустар, литвалар, азербайджаннар, грузиннер, узбектер, таджиктер—бистиң чуртувустуң 32 националдарының төлээлери ажылдап турган. Куруг ховунуң чагырыкчыларынга техниканы, тудуг материалдарын, херекселдерни чурттуң 200 ажыг бүдүрүлге черлери чорудуп келген. Ленинградтан, Челябинскиден, Харьковтан күчүлүг бульдозерлер, Москвадан, Горькийден — автомобильдер, Костромадан, Ковровтан, Саранскиден — экскаваторлар, Рыбинскиден, Свердловскиден—насостар, Вольскиден—цемент болгаш өске-даа херекселдерни чорудуп турган.

Беш чыл дургузунда каналдың баштайгы ээлчээ—400 километрни кылган. Чеди ай дургузунда ийиги ээлчээ—Мургабтан Тедженге чедир 140 километрни, сес ай иштинде үшкү ээлчээ—Ашхабадка чедир 257 километрни кылып дооскан.

Каракум каналдың суун кыжын халас эрттирбези-биле 650 миллион кубометр суг сыңа бээр Хуазханның суг шыгжаар черин тургускан. Ашхабадтың чанында ийи кылымал далайлар база чаттыла берген. Копет-Даг чанында база бир далай бар, бирээзи — 500 миллион кубометр суг кирер шыгжавырны Геок-Тепе чанында тудуп турар. Аму-Дарьядан каналче секундада санында-ла 300 кубометр суг агып чыдар. Дүне-даа, хүндүс-даа, кыжын-даа, чайын-даа шапкын суг Мургаб болгаш Тедженниң уунче, чоокта чаа-ла куруг чыткан ховуларже агып чыдар апарган. Каналда гидротехниктиг тудуглар, насостар станциялары, көвүрүглер хөй. Олбо талаларынче арыктар чоруткулаан.

Туркменистанның черинден аас-кежиктиг чаа чуртталга чечектели берген. Маңаа хостуг кижилерниң кылып тургусканы канал эвээш эвес рольду база ойнаан.

Партия болгаш чазак тудугжуларның күш-ажылын төлептии-биле үнелээн. Бедик шаңналды тывыскан кижилерниң аттары улуг хемни тудуп каан хөй националдыг коллектив дугайын чугаалап турар. Төлевилелдиң авторлары орустар И. В. Болтенков, К. Ф. Ефремов, украиннер В. Т. Захарченко, В. С. Мищенко, туркменнер К. Н. Иомудский, А. Чорлиев, грузиннер К. Е. Церетели оларга ленинчи шаңналдарны тывыскан. Туркмен тудугжулар Т. Бяшимовка, Б. Язмухамедовка, В. Патринге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Тудугнуң чүс-чүс киржикчилери — туркменнер, узбектер, таджиктер, казактар болгаш өске-даа националдарның төлээлери орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткылаан. Кол ажылды кылып турган «Каракум тудуг» эргелели Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан.

Амгы үеде каналдың чоокавызында республиканың ап турар хөвеңиниң 40 хуузун бүдүрүп турар. Эрткен чылын каналдың ачы-дузазы-биле Туркменистанда хөвеңниң кайгамчык дүжүдүн алган—920 муң тонна ажыг болган. Республиканың 50 чылы—1974 чылда туркмен хөвең ажаакчылары миллион тонна хөвеңни алырлар. Сөөлгү он чылда республикага хөвеңниң ниити чыылдазы барык ийи бүдүн чартык катап көвүдээн, а бир гектарның дүжүдү 7 центнер көвүдээн.

Суггаттыг черлерде хөвең, тараа, ногаа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларын берип турар 10 ажыг кур чер совхозтарын тургускан. Тоску беш чылда үлетпүрге үндезилээш эът, сүт, дагаа чуургазын бүдүрер талазы-биле чамдык ажыл-агыйларны тургузары көрдүнүп турар.

Шаанда куруг хову чыткан черде хем суднолары чоруп турар апарган. Каналдың 500 километр дурттуг черинде суднолар чоруп турар. Каракум флотилиязының 300 ажыг суднолары куруг ховуже тудуг материалдарын, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларын чедирип, хөвеңни, дүктү, каракульду болгаш каракумнуң өске-даа байлаан үндүр сөөртүп турар. Ашхабад удавас порт хоорай апаар.

Каракум каналы республиканың географиязын үндезини-биле өскерткен. Ооң эриктеринде ногаан садтарның, шөлдерниң ортузунда школаларлыг, клубтарлыг, магазиннерлиг, сүт, газ, радио, электри-биле хандыртынган чаагайжыды туттунган суурлар өзүп сайзырап турар.

Адак сөөлүнде канал Ашхабад хоорайны, Безмеин болгаш Туркменияның өске-даа улуг, биче чурттакчылыг черлерин ижер болгаш бүдүрүлгеге ажыглаар суг-биле долу хандырган.

Каракум хем Атрек хемниң бассейнинге келир үе ырак эвес. Маңаа чүс-чүс гектар черни шиңгээдирип, чиңге волокнолуг хөвеңни бүдүрүп үндүрер, субтропиктиг культуралар өстүрер он-он улуг ажыл-агыйларны тургузарын көрүп турар.

Каракум каналы — туркмен улустуң чоргааралы, ооң күш-ажылга хандыкшылдының, күжүнүң, чечектелиишкининиң херечизи, төрээн чурттуң бүгү нациялары болгаш улустары-биле мөңге найыралдың үндезини болур.

И. РОГАЧЕВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

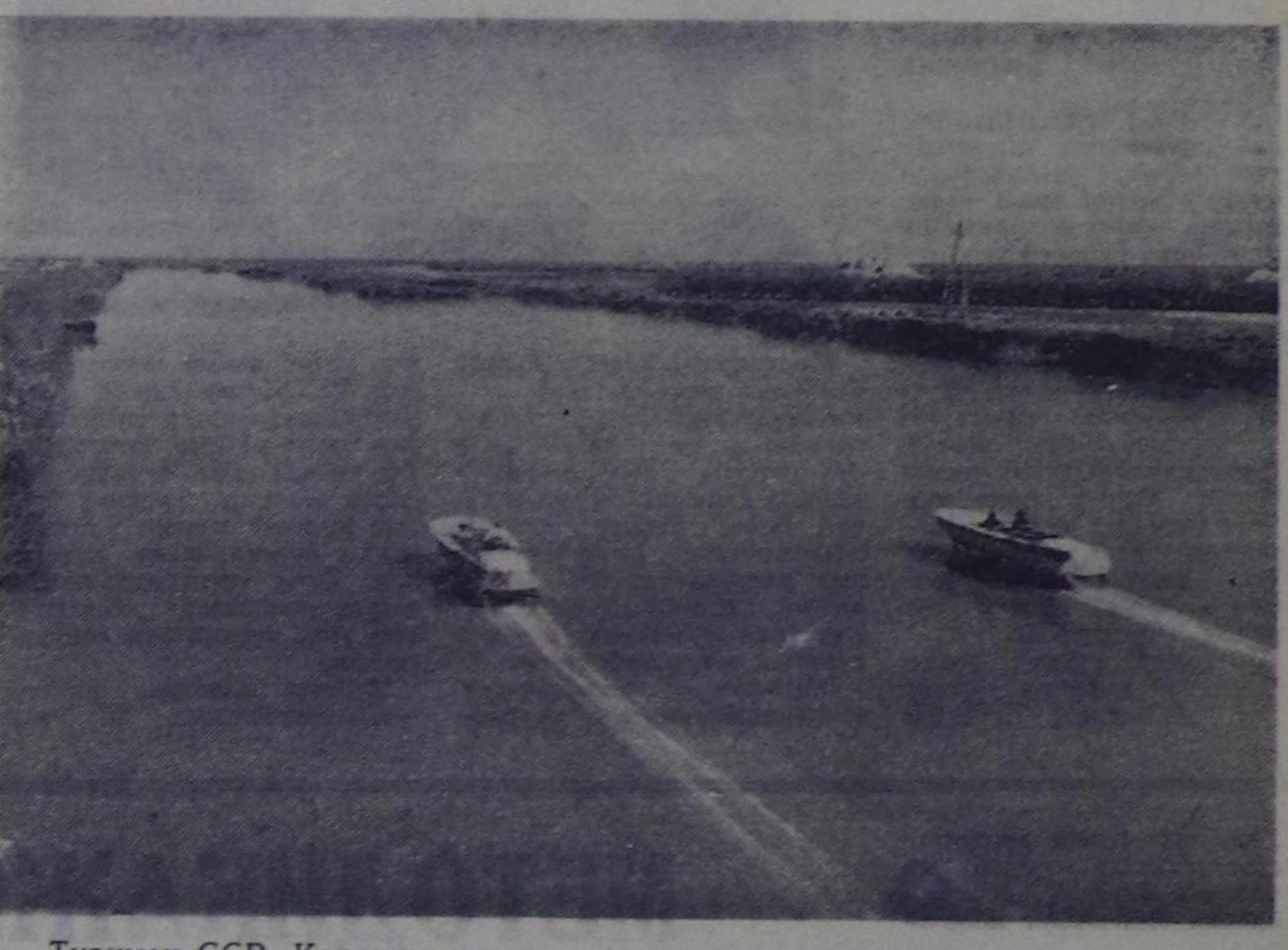

Туркмен ССР. Каракум каналы.
О. КУЗЬМИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохроникасы).

ССРЭ-ниң Дээди Судунуң пленуму

ССРЭ-ниң Дээди Судунуң пленуму А. Ф. Горкинниң даргалаашкыны-биле база ССРЭ-ниң Чиңгине прокурору Р. А. Руденконуң киржилгези-биле болуп эрткен.

Кемниг херектер-биле демисел талазы-биле чорудуп турар хемчеглерниң дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, суд чорудулгаларының кижизидикчи салдарын бедидериниң эргежок чугулазынче, судтарның хөй-ниити-биле, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзааларын калбартып быжыглаарынче судтарның кичээнгейин пленум угландырган.

Бойдус камгалалының талазы-биле хоойлужудулганы судтарның канчаар боттандырып турарын пленум база көрген. Судтар бойдус байлаан камгалаарын хандырары-биле ол талазы-биле хоойлужудулганы чайгылыш чок боттандырар, бойдус байлаан камгалаарының дүрүмнерин хажытканы дээш кеземче, административтиг болгаш өске-даа харысалгаларны шыңгызызы-биле онаар ужурлуг дээрзин пленум айыткан.

Балык камгалалының, аргаарыг камгалалының, аңнаар инспекцияларының болгаш бойдус камгалалының өске-даа органнарының, а ол ышкаш ол албаннарның хөй-ниити инспекторларының амы-тынынга база кадыынга халдап, кыжанган кижилерге хоойлуда көрдүнгенин ёзугаар яла онаарының эргежок чугула болуп турарынче судтарның кичээнгейин угландырган. Боттарының хөй-ниити хүлээлгелерин күүседип чораан ындыг хамаатыларның, азы ажылдакчыларның амытынынга азы кадыынга кыжанышкын кылган буруулуг кижилерге РСФСР-ниң Кеземче Хоойлузунуң 193-кү чүүлүн ёзугаар, ол ышкаш эвилелдешкен республикаларның Кеземче Хоойлуларында айытканын ёзугаар кеземче харысалгазын онаарын судтарга дааскан.

«Шенелдеге хосталгазын казып шиитпиишаан, шиттирген кижини күш-ажылга ыяап-ла хаара тудар дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1970 чылдың июнь 12-деги Чарлыын судтарның канчаар боттандырып турарының дугайында илеткелдерни ССРЭ-ниң Дээди Судунуң пленумунга дыңнаан.

Ниитилелден аңгылавайн турган, кижизидери берге кижилерге, чижээ, арагачыларга, ниитиге ажыктыг күш-ажыл кылырындан ойталап чоруур кижилерге хамаарыштыр ук Чарлыкты ажыглап болбас деп пленум санаан.

Негелде болгаш кемниг херектер талазы-биле судтарның шиитпирлеринге хамаарыштыр ССРЭ-ниң Дээди Судунуң даргазының болгаш ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунуң удурланыышкыннарын ССРЭ-ниң Дээди Судунуң пленуму көрген.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Сөөлгү хүннерде ГФР-ге Москва болгаш Варшава керээзиниң удурланыкчылары «Москва керээзиниң талазы-биле чугаалажыышкыннарының протоколдарындан ушта бижээн чүүлдер» дээр чүвезин хөделдире берген. Парлап турар материалдарга хамаарыштыр чүвениң ужур-утказын иледе-ле билбээчеңнээн чамдык барыын-герман солуннарның арыннарынга ол хоозун чүвелерни парлаан. Европада дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга удур, Совет Эвилели болгаш Польша Улус Республика-биле Федеративтиг Республиканың керээлерин бадылаарынга удур демиселге кандыг-даа аргаларны ажыглаарынга чалданмайн турар ГФР-де ол күштер бо хоозун чүүлдү ажыглаан.

ГФР-ниң чазаа «ушта бижээн чүүлдерни бодунуң канчаар көрүп турарын айыткан болгаш оларны нүгүлдээшкин-дир деп демдеглээн.

Айыткан материалдарның текстизи-биле таныжып көөрге, чугаа болза чугаалажыышкыннарның херек кырында утка-шынары-биле чүүлдежир чүзү-даа чок иледе нүгүлдээшкин дугайында боол турар дээрзин медеглээрин СЭТА-га төлээлеткен.

Делегей бо хүннерде

СЪЕЗД АЖЫТТЫНГАН

ПРАГА. (СЭТА). Көдээ ажыл-агый кооперативтериниң VIII республика съездизи Прагада ажылдап эгелээн. Съезд чурттуң көдээ ажыл-агыйының чедип алган түңнелдерин үндүрер болгаш ЧКП-ниң XIV съездизиниң шиитпирлерин барымдаалааш, көдээ ажыл-агый улуг бараанныг бүдүрүлгени улам ыңай хөгжүдериниң оруктарын айтыр. Съездиниң ажылында ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары Г. Гусак, ЧССР-ниң Президентизи Л. Свобода, ЧССР-ниң чазааның Даргазы Л. Штроугал болгаш республиканың өске-даа удуртукчулары киржип турар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның делегациялары съездиде база олуржуп турар.

Л. Штроугал делегаттарның мурнунга илеткел кылган.

ССРЭ-НИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

РИМ. (СЭТА). Италияның Социалистиг партиязының органы «Аванти (ВСК)» солун ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга холбаштыр совет үлетпүрүнүң улуг чедиишкиннериниң дугайында материалдарны парлап үндүрүп турар. Миланга боол эрткен делегей ярмарказынга совет делгиирлерни ол солун дыка үнелеп бижээн.

Совет станок тудуушкунунуң болгаш демир каннаарының талазы-биле совет дуржулганы итали болгаш даштыкы тускай эртемниглер дыка сонуургаан дугайын «Аванти (ВСК)» солун бижээн.

Ол ышкаш космоска шинчилел кылырының совет аппараттары база дыка сонуургалдыг болгаш ынчангаш Миланга болган ярмаркага келген-не кижилер «Луноходтуң» моделин ёзулуг ховар чүүл деп сонуургап көрүп турганнар.

ИНДИЙ-ПАКИСТАН ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

МАРРИ. (СЭТА). Ийи чурттуң аразында харылзааларны таарыштырар дугайында индий-пакистан чугаалажыышкыннар Исламабадтың чоогунда Марри деп черде эгелээн. Пакистан делегацияны даштыкы херектер министерствозунуң чиңгине секретары Азиз Ахмед, а индий делегацияны Индияның Даштыкы херектер министерствозунуң политиктиг планнаашкын комитединиң даргазы Д. П. Дхар баштаан.

ДОПЧУ МЕДЭЭ

ДЕЛИ. ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразында агаар харылзааларын калбартыр дугайында чугаалажыышкыннар Делиге доозулган. «Аэрофлоттуң» болгаш «Эйр Индиа» деп индий ужар түүл компаниязының аразында кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажыышкыннарга көрген.

(СЭТА).

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРГА ХАМААРЫШТЫР

ПАРИЖ. (СЭТА). ВДР-ниң болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның Вьетнам талазы-биле Париж чөвүлел хуралында делегациялары 1972 чылдың апрель 27-де 148-ки пленарлыг хуралга киржиринге чөпшээрешкенин медеглээн.

Вьетнам Демократтыг Республиканың девискээринче америк самолёттарның халдаашкыннарын АКШ соксадыр ужурлуг деп негелдени ВДР-ниң делегациязының медеглелинде айыткан.

Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның делегациязының медеглелинде Вьетнам талазы-биле чөвүлел хуралдың ажылын Каттышкан Штаттар үскен болгай, айтырыгны таарыштыр шиитпирлээри-биле америк тала вьетнам улустуң кол национал эргелерин хүндүлээринге үндезилээш боттуг чугаалажыышкыннарны чорудар ужурлуг дээн.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ Вьетнам талазы-биле Париж чугаалажыышкыннарынче катап баарын шиитпирлээн деп, Ак бажыңның төлээлекчизи чарлаан.

Гвинеяның (Бисаунуң) патриоттары португали колонизаторларның шериглеринге удур чепсектиг демиселди күштелдирип, оларга аштырыышкынны удаа-дараа таварыштырып турар.

Бо үеде хосталгалыг демисел чидигленген, ынчангаш португал дайынзырактар харын-даа быжыглал районнарга болгаш хоорайларга безин боттарын айыыл чок байдалда эвес бис деп санап турар апарган.

ЧУРУКТА: патриотчу армияның зенит расчеду.

(СЭТА-ның фотохроникасы).

Индий-Кыдатта тулчуушкуннар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Апрель 26-да АКШ-тың стратегтиг ужар чүүлү Мурнуу Вьетнамның девискээринче мөөңнеттинген халдаашкыннарын үргүлчүлеп хүнзээн. «В-52» дээр самолёттар хосталган районнарже, ылаңгыя Контум можуже, а ол ышкаш Анлок хоорайның чоогунче 2 муң тонна хире бомбаларны октаан.

Ылаңгыя Төп шатта дайын чорудулгалары онза кадыг-дошкун болган. Хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң ыйыышкынынга таварышкан сайгон шериглер апрель 26-да «Браво» шериг баазазын каггаш чоруткан болгаш Контум хоорайдан соңгу талаже 17 километр ырак черде камгаланган. Төп шаттың соңгу талазында Бенхет шериг баазазы бузаалеттирген. Хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң артиллериязы Контум болгаш Плейку аэродромнарны боолап турар. Төп шаттың мурнуу талазында турар 23-кү сайгон дивизияның элээн каш кезектерин ол хоорайның девискээринче чоруткан.

Апрель 26-да Биньдинь можуга патриоттар Мурнуу Вьетнамның далай эриин дургаар шөйүлген № 1 стратегтиг орукту үзе кирген. Ооң мурнунда патриоттар № 14 болгаш № 19 оруктарга контрольду холга алган. Мынчангаш хосталганың күштери Төп шаттың девискээринде кургаг черниң кол-кол оруктарын контрольдап турар. Сайгонда хайгааракчыларның билингени-биле алырга, Мурнуу Вьетнам ийи кезек кылдыр үзе кирдирген. Патриоттар Бонгшон район төвүн болгаш далай эрииниң чоогунда № 1 орукта Фуми шериг баазазын бузаалээн. Фуми баазаны артиллерия-биле боолаан түңнелинде ок-чемзек шыгжаан склад чазылган.

ХАНОЙ. (СЭТА). Апрель 25-те Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң танк кезектери Сайгондан соңгу-барыын талаже 40 километр ырак чалча армияның туруштарынче халдаан. Анлок хоорайны долгандыр кадыг-дошкун тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан.

Апрель 24-те бо девискээрге патриоттарның агаардан халдаашкынга удур камгалал күштери сайгон шериглерниң 4 вертолёдун дүжүр аткан. Апрель 22-де хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары дайзынның танк колонназының халдаашкынын ойтур шаппышаан, ооң 11 шериг машиназын чок кылган.

ПАРИЖ. (СЭТА). Апрель 25-те Лаостуң Улусчу-хосталга армиязы Луангпрабанг хоорайдан соңгу талаже 18 километр ырак турар барыын үзелдиг күштерниң быжыглал пунктузун ээлеп алган. Дайзын чүс хире кижизин оскунуп кагараан.

Патриотчу күштер ол хоорайдан соңгучөөн талаже 32 километр ырак турар база бир баазаны бузаалеп алган болгаш артиллерия-биле ону соксаал чок боолап турар.

Лаостуң Улусчу-хосталга армиязының артиллериязы-биле Вьентьян—Луангпрабанг оруунга барыын үзелдиг күштерниң бир батальонун боолаан.

КЫДАТТА АШТАЛГА ДУГАЙЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ЮПИ агентилелдиң тараткан дыңнадыын ёзугаар алырга, Кыдатта Линь Бяо-биле кады улуг дужаалдыг 40 хире кижи ашталгага таварышкан. Линь Бяо-биле кады ашталгага таварышканнар болза: ооң кадайы, ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү Е. Цюнь, ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери, чепсектиг күштерниң кол штавының начальниги Хуан Юн-шэн, шериг-агаар күштериниң командылакчызы, кол штабтың начальнигиниң оралакчызы У Фа-сянь, шериг-далай күштериниң бирги комиссары, кол штабтың начальнигиниң оралакчызы Ли Цзо-пэн, тылдың кол эргелелиниң начальниги, кол штабтың начальнигиниң оралакчызы Цю Хуэй-цзо.

Оон аңгыда бо медээлерни ёзугаар алырга, боттарының албан-дужаалдарындан дүжүрткеннер болза: ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, кол штабтың начальнигиниң оралакчызы Ян Чжун-цюань, тылдың кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчылары Чжан Минь-юань, Ван Си-кэ, Ян Цюнь, шериг-агаар күштериниң командылакчызының оралакчылары Чжоу Энь-цэн, Чжан Чи-жин-и, шериг-агаар күштериниң комиссарларының оралакчылары Ван Бин-чжан, Цзэн Го-хуа, Дан Чжиа-шэ, Хо Чэнь-я, оперативтиг командылал черинин командылакчызының оралакчылары Линь Ли-ко, Линь Пи-сун, шериг-агаар күштериниң штавының начальнигиниң оралакчылары Ван Фэй, Хун Пин, Лю Минь.

Пионериянының 50 чылынга уткуштур

„КЕЗЭЭДЕ БЕЛЕН“ ДЕП МАРШТА

Хову-Аксында ортумак школа өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың болгаш боттывынгыр уран чүүлдүң-даа талазы-биле Тандының школаларында дээрелериниң бирээзи.

Школада Аркадий Гайдар аттыг пионер дружиназы В. И. Ленин аттыг пионер организациязының удавас болур 50 чыл оюнга уткуштур Бүгү-эвилелдиң пионерлериниң «Кезээде белен» деп марыжының чеди маршрудун ёзугаар эки ажыл-херектерни кылып чоруткан.

Ында 227 пионер бар. Олар «Билиглер чуртунче аян-чорук» деп маршрут-биле чоруткаш, багай демдек алыр азы катап олурар чорукту шуут узуткаар дээш улуг ажылды кылган. Эрткен өөредилге чылының бо үезинде пионерлерниң ортузундан 15 кижи багай демдектерлиг турган болза, ам оларның саны дөрт чедир кызырылган. Бо болза өөредилге талазы-биле чарышты отрядтар аразынга калбартып, тус-тус эртемнер аайы-биле бөлгүмнерни, кежээлерни, викториналарны организастап, кошкак өөредилгелиг уругларны пионерлерниң шефке алганының ачызы-дыр.

Өөредилге талазы-биле отрядтар аразында чарыштың бирги черин 4 «а» класстың Володя Дубинин аттыг отряды алган болгаш шилчиир вымпел-биле шаңнаткан. Пионерлер башкызы Галина Владимировна Масленникованың удуртулгазы-биле чаңгыс эп сеткилдиг, найыралдыг коллектив болган өөренип, чурттап, бо өөредилге чылын 100 хуу өөредилге-биле доозар, организациязының 50 чылын төлептиг уткуур дээш чүткүлдүг ажылдап турар. Дружинаның өске отрядтары дөрткү классчыларның деңнелинге чедер дээш улуг ажылды чорутпушаан.

«Пионерже тукка деңнежиңер» деп маршрут ёзугаар Совет Армияның хүнүнде ырының база чыскаалдың байырлалын эрттирген. Ооң мурнуунда пионерлерниң ёзулалды канчаар күүседип турарын хынаан. «Бистиң тугувус чүге кызыл өңнүгүл?», «Кызыл галстук чүге үш азыглыгыл?» деп темаларлыг кежээлерни пионер отрядтарынга эрттирген.

Школаның класс бүрүзү ССРЭ-ниң эвилелдешкен республикаларын тус-тузунда хуваажып алган «ССРЭ—мээң Ада-чуртум» деп маршрут ёзугаар ажылды чорудуп турар. Класс бүрүзү бодунуң эвилелдешкен республиказының пионерлери-биле чагаалажып, канчаар өөренип, хөйнүтүниң ажылынга киржип турарын сонуургап турар.

ССРЭ-ниң эвилелдешкен республикаларынга тураскааткан кежээлерни эрттирери эки чаңчылдарның бирээзи апарган. Чоокта чаа 4 «а» болгаш «б» класстарның өөреникчилери Туркмен болгаш Кыргыс ССР-лерге тураскааткан кежээлерни эрттирген. Аңаа өске отрядтарның пионерлери тус-тус республикаларның национал хевин кедип алгаш аалдап келген. Республикаларның экономиказын болгаш культуразын кысказы-биле таныштырган соонда уран чүүлдүң кежээзи эгелээн. Туркмен болгаш кыргыс ырлар, танцыларны өөреникчилер күүсеткен. Өске республикалардан келген «аалчылар» боттарының уран чүүлүн база сонуургаткан.

Майның эгезинде, пионер организациязының 50 чыл оюнуң бүдүүзүнде бүгү республикаларның фестивалын эрттиреринге пионерлер белеткенип турар. Уругларның интернационалчы кижизидилгезинге бо ажыл улуг ужурлуг-дузалыг.

Пионерлер октябряттарны шефке ап, оларның өөредилгезинге дузалажып турар. Олар бичии өңнүктеринге радиодамчыдылгаларны организастап, солун тоолдарны, шүлүктерни чапсар үезинде номчуп турар. Март айда «Тоолдар оранында» деп утренникти октябряттарга организастаан.

7 «а» класстың өөреникчилери «Аныяк маадырларның тураскаалы» деп чыышты эрттирген. Аңаа пионер маадырларның дугайын уруглар улуг сонуургал-биле дыңнаан болгаш олар ышкаш болурун даңгыраглаан.

«Эп-сеткил каттыштырылгазы» деп маршрут ёзугаар «Чалыы назын империализмни сойгалап тур» деп дириг солунну үндүргени, «ГДР-ниң пионерлери» деп радиодамчыдылганы организастааны дыка солун болган. Ол ышкаш школада чурулга студиязының өөреникчилериниң «Хүн кезээде хүннеп турзун» деп темага делгелгези база-ла эки эрткен.

Пионерлер улуг вожатыйы Вера Антоновна Свистунованың удуртулгазы-биле «Алло, талантылыгларны дилеп тур бис» деп конкурсту, хөглүглерниң база тывынгырларның кежээлерин эрттирген.

Хову-Аксының ортумак школазында Аркадий Гайдар аттыг дружинаның пионерлери өөредилге чылының дургузунда чорудуп келген ажылдарын организациязының 50 чыл оюнуң бүдүүзүнде түңнээр.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Хову-Аксы ортумак школазында уругларның чурулга студиязында кичээлди башкы Н. А. Филимонов чорудуп тур.

Авторнуң фотозу.

Өөредилге-бүдүрүлге чери

Кызылга күш-ажылчы хүн эгелээн, эртенги ээлчегиниң ажылчыннары далаштыг сүргей, ыңай-бээр чоруп, чамдыктары автобустарже чүгүржүп кирип турган. Мен база ажылче далажыптым.

Кызыл биле Каа-Хем суур аразында чоруп турар автобуска Каа-Хем суурдан олурупкан мен. Кижи-даа хөй, ыт четкен херээжен автобуска кирип келгеш, «Грина, Грина» дигилээш, ыдын бодунче чыышпыр тыртылааш, олут дилээн. Хевирээ ол-бо сыйбангылаан туру. Машинаның сөөлгү олуттарында сыңмарлашкан улус демги херээженниң карактары көзүлбес кижи-дир деп билген боор, бир олутту хостап берди.

Востокта автобус доктаар черге келгеш, кижи бүрүзү өске автобустарга олурупкан. Демги ыт ээзин эдертип алгаш № 5 автобусче кире берди. Автобуска чорааш ыт четкен херээженниң карактарының көзүлбезин эскерип билгеш, «Грина ооң орук башкарыкчызы-дыр» деп бодап чордум.

Караа көзүлбестерниң өөредилге-бүдүрүлге черин Кызылда организастап тургусканын караа көзүлбестер ниитилелиниң Кызыл хоорай эге организациязының даргазы И. Якимовтан дыңнаан кижи мен. Өөредилге-бүдүрүлге чериниң ажыл-чорудулгазы-биле, ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазы-биле таныжарымны эге организацияның даргазы сүмелээш, бүдүрүлгениң турар черин айтып берген чүве.

Иван Степановичиниң сүмези-биле № 5 автобуска олурупкаш, Складская кудумчузунда чаңгыс каът ыяш бажыңга бир катап чеде бердим. Бүдүрүлгеже кире бээримге цехтерни дерип, шимеп каан, арыг-силиг аажок, ажылчын бүрүзү кылган чүүлдеринче сиинипкен, ажыл хайнышкынныг, чаа материалдарның чыды кижиниң думчуунга келир болду. Караа көзүлбес ажылчыннарның ажылдап турарын сонуургап көрүп, бир-бир кижиниң чанынга баргыладым. Өөредилге-бүдүрүлге чериниң бүдүрүп турар продукциязының хөй нуруузун хевен салган чоорган залеп турар. Чоорганнарны каът-каът кылдыр чыып үндүрүпкен.

Бүдүрүлгеде караа көзүлбес 48 ажылчын бар, олар тус-тузунда социалистиг хүлээлгелерлиг болгаш аразында чарыштыг. Өөредилге-бүдүрүлге чери 1970 чылда 282 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген болза, бо чылын 312 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрери планнаттынган. Бирги кварталда ниити продукция бүдүрүп үндүрер даалга 102 хуу, продукция сайгарары — 144 хуу күүсеттинген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 14 хуу бедээн. Караа көзүлбестерниң өөредилге-бүдүрүлге чери планныг даалгаларын болгаш социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин чыл санында ажыр күүседип келгенин караа көзүлбестер ниитилелиниң республика эргелелиниң даргазы А. Десяткин күзел ханышкыйныг мактап чугаалаан.

Бүдүрүлгеде хаара туттунган ажылчыннар бот-боттарының аразында найыралдыг ажылдап турар. Оларның чамдыктарының бажыңнарынга барып, чуртталгазы-биле таныжып көрген мен. Монгуш Канзай-оол, ооң кадайы Катя ийи аңгы залчегде ажылдап турар, бичии оолдуг. Оларның кайызының-даа карактары көзүлбес, ынчалза-даа чурттап турар чери арыг-силиг, культурлуг. Оглу школа доозуптарга, музыка школазынга өөредирин Монгуш биле Катя планнап алган.

Катя 12 харлыг тургаш, аварыга таваржыпкаш караа көзүлбес апарган Бийскиде. Уралда караа көзүлбестер өөредир тускай өөредилге-бүдүрүлге черлеринге өөренип чораш, даараныгга мергежилди чедип алган. Монгуш Канзай-оол ажылдап турары өөредилге-бүдүрүлге черинге мергежилди чедип алган. Канзай-оол бүдүрүлгениң база бир мурнакчызы.

Бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазын сонуургап көрүп тургаш, караа көзүлбес ажылчыннарның даараныр аргазын база билип алган мен. Продукцияларны бүдүрүп кылырда үлегер майыктарны угулзалап, оюп каан клеёнкаларның кырынга салып алгаш, даараар болду. Удазыннарны аң, инени сыптап алыры карактыг кижилер-биле бир дөмей. Караа көзүлбестерни ажылга өөредир, продукцияны шынарлыг, чараш хевирлиг кылдыр бүдүреринге мастерлер, башкылар улуу-биле дузалап турарлар. Консультация пунктузунуң эргелекчизи В. Огневаны мактаан чылыг сөстерни караа көзүлбестерден хөйнү дыңнаан мен.

Өөредилге-бүдүрүлге черинге чоруп тургаш, бир катап Каа-Хем суурдан автобуска олурупкаш, Востокта автобус доктаар черге кады келгенимге, ыт чедип алгаш чораан херээженни тавып кагдым. Ону Татьяна Егоровна Доржу дээрзин мастерлерден билген мен. Бүдүрүлгеге Татьяна-биле чугаалажыр аргавыс чок болган. Бир катап бажыңынга чеде бергеш, чугаалашкан мен. Ооң бажыңы ийи өрээлдиг, кухнялыг, коридорлуг, эт херекселдерни шевергин кылдыр салгылап каан, арыг-шевер, культурлуг чурттап турар. Уруу Лена Каа-Хем суурда уруглар садында, чүгле улуг-хүнде бажыңынга хүнзээр. Орук башкарыкчызы Гриназы бар.

Бичиизинде-ле карактары көзүлбес апарган Татьяна Каа-Хем районда инвалидтер бажыңынга хеп, шала чуп, ыяш чарып ажылдап турган. Күш-ажылга кызымак ажылчын Улан-Удэже чоруй баргаш, караа көзүлбестер бүдүрүлгезинге өөренип, ажылдап тургаш, караа көзүлбес Доржу-биле өг-бүле туткан. Улан-Удэге өөренип тургаш, Татьяна даараныгганың мергежилин чедип алган. Доржулар Төрээн Тывазынга ээп чанып келгеш, караа көзүлбестерниң өөредилге-бүдүрүлге черинге ажылдай бергеннер. Олар ам бир өг-бүле эвес, ийи аңгы чурттап, чаңгыс бүдүрүлгеде ажылдап турарлар. Татьяна Егоровнаның идегелдиглери Лена биле Грина.

Гринаны Москвага тускай школага өөредип каан, караа көзүлбестерни хоорай иштинге эдертип чорууруңга онза мергежээн. Башкарыкчызын Татьяна Егоровна Москвадан боду барып алгаш келген. Карактары көзүлбес-даа болза, күш-ажылчы херээжен ниитилелге ажыктыг ажылды кылып, Леназын кижизидип, өстүрүп турар.

Караа көзүлбестер ниитилелиниң республика эргелелиниң ажылдакчылары, ылангыя ооң даргазы Анатолий Васильевич Десяткин районнарже үнүп, караа көзүлбестер тывылганда оларның ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп, өөредилге-бүдүрүлге черинге хаара тудуп турар. Бүдүрүлгеге өөренип киргеннерден мергежил чедип албаан кижи чок.

Е. АЛЕКСЕЕВА,
кежээки университеттиң журналистика салбырының дыңнакчызы.

ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ ТУРГУСТУНГАН ХҮНҮНДЕН БЭЭР 50 ЧЫЛ БОЛУР ОЮНГА АЛДАР КЫЛДЫР, МАЙ БИРДЕ, КЫЗЫЛДЫҢ «ХҮРЕШ» СТАДИОНУНГА «ШЫН» СОЛУННУҢ ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ, ХҮНДҮСКҮНҮҢ 2 ШАКТА, ХҮРЕШ БОЛУР.

телевидение

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер (орус дылга). 18.45—Беседа. **«Садыгның дешпилгелиг аргаларының дугайында».** 18.55—Телемедээлер (тыва дылга). 19.10—Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

19.20—**«Хоорай романызы».** Уран-чечен фильм. 20.50—Спортчу гимнастикага делегей маргылдаазы. Ригадан дамчыдылга (бижидилге). 21.50—**«Ээлер дугайында расскозтар».** Дамчыдылганы чогаалчы Г. Радов чорудар. 22.20—С. **Рахманинов «Орус романс».** 22.50—23.00—Чапсар. 23.00—23.30—**«Үе».** Информастыг программа.

агаар

Бөгүн республикага булуттаар, чагбас. Янзы-бүрү углаңнышкыныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 22—27 градус чылыг болур.

Кызылга элир булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы 25—27 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Генералды тутканы»** 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыыңды 10, **«Кызыл шуурган»** 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Узун чаштыг чараш кыс Варвара».** 9.30, 13.30, 15.30, **«Россияның чуразы»** 11.30, 17.30, 9.30, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Таарымчаның джентльменнери»** 15.45, 17.30, 19.15, 21 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Хамаарышпас суглар»** 18.15, **«Сайха»** (1-ги, 2-ги кезектери).

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Рустам дугайында тоожу»** (1-ги, 2-ги кезектери) 20.30 шакта.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛ ОЮ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Тик меридиан»** 17, 21 шакта.

МЕТОДИКАЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

Тыва дыл ниити өөредилге программазында чугула эртемнерниң бирээзи, өске эртемнерни медерелдиг шиңгээдириниң үндезин дөзү боор турар. Ынчангаш тыва дыл башкылаашкынынче, ылаңгыя ооң методиказынче онза кичээнгей салза чогуур.

Школа бүрүзүнүң кол-ла сорулгазы — уругларга быжыг билигни бээри. «Школачы бүрүзүнге — быжыг билиг» деп Москва школаларының башкыларының кыйгырыынга хей-аът киргеш, өөредилгениң шынарын кол чүүл кылдыр санап турар мурнакчы башкылар бисте хөй. Маңаа чамдык башкыларны адап көрейн: А. А. Алдын-оол (Кызыл), В. С. Кызыл-оол, А. А. Оюн (Улуг-Хем), С. С. Маады (Тес-Хем) дээш өскелер-даа бар. Бо башкылар өөреникчилерниң угаан-бодалын сайзырадыр, оларга быжыг билиг бээр дээш чогаадыкчы мергежил-биле ажылдап турар. Бо өөредилге чылының бирги чартыында үстүнде адааныывыс башкылар башкылап турар эртемиңге 100 хуу өөредилгелиг болганнар.

1963—64 өөредилге чылындан эгелээш, тыва дыл талазы-биле өөреникчилерниң билии өзүлде чок боор турар. Ол чылын республиканың школаларынга 5—8 классчыларның аразындан 300 кижи багай өөренген, өөредилге 97.7 хуу турган. 1969—70 өөредилге чылында 5—8 класстардан 494 кижи багай өөредилгелиг болгаш, өөредилге 95,6 хуу болган.

Тыва дыл башкылаашкынынга хамаарыштыр

Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул? Кичээл эрттирип турарының деңнели чавыс. Өөреникчи билигни кичээлге шиңгээдип аар, кичээл өөреникчилерниң бүгү талазы-биле билиг чедип алырының аргазы дээрзин башкылар чедир бодавайн турар. Ынчангаш кичээл эрттирериниң методиказын шын тургузуп, ооң чаңгыс аай схемазындан чайлаары чугула. Негелде мындыг турбуже дыка хөй башкылар кичээлди чаңгыс аай схемага эрттирип турар. Чижээлээрге, бичии бижимел ажыл азы словарьлыг диктант чоруткаш, чаа материалды тайылбырлаары, быжыглаашкын, онаалга бээри, өөреникчилерге түңнел демдектер салыры— бо схема хөй-хөй башкыларда чаңчыл апарган. Чаа материалды тайылбырлаарда кандыг-даа көргүзүг материалы чок болур, ону башкы боду каш сөс-биле чугаалап каар. Быжыглаашкынга чаңгыс мергежилге, онаалга бээр, ооң соонга медээлентерге, кичээлдиң түңнел демдектерин салып турар. Быжыглаашкын кичээлинге аңаа-ла улуг ажык чок мергежилгелер дүжүрүп бижидери-биле кызыгаарланыр. Шак мындыг фактыларның уржуунда өөреникчилерниң сонуургалы, идепкейи чавыс.

Өөреникчилерниң чугаа сайзыралынче эвээш кичээнгей салдынгап. Кичээлдерге башкылар боттары хөй чугаалап, уругларның чугаа-домаан, угаан-бодалын сайзырадыр арганы бербейн турар. Мындыг арга уругларны быжыг билигге чедирер бе?

Эрткен кичээл талазы-биле өөреникчилерниң билиин тодаратпайн, чаа материалче башкының кирери частырыг деп бодаар мен. Кандыг-даа материалды тайылбырлаарда башкы эрткен материалынга даянгаш, оларның деңнелгезин кылып, уругларның билиин ханыладып калбартыр ужурлуг. Методика талазы-биле шын организастаттынган кичээлдиң бо кезээ —өөреникчилерниң чаа материалды медерелдиг ханы билип алырының аргазы. Өөреникчилерни айтырары —оларның чүгле билиин хынаарының аргазы эвес, өөренип эрткен материалды быжыглаарының чугула кезээ дээрзин сураглыг методистер айтып турар.

Грамматика кичээлдеринге уругларның сөс-домаан байыдар, сонуургалын улгаттырар сорулга-биле чогаадыглар, эдертиглер болгаш диктантыларның янзы-бүрү хевирлерин чөп ажыглаар болза эки. Аянныг номчулганы, көргүзүг материалдарын, техниктиг херекселдерни чүге ажыглап болбазыл. Деңнелге методун чөп ажыглаары чугула. Кичээлге уруглар боттары идепкейлиг ажылдаар, а башкы чүгле оларны башкарар болза эки.

Өөреникчилерни тыва дылга сонуургалдыг кылдыр чаңчыктырып кижизидери чугула. Бо талазы-биле башкының ролю улуг. Чогаадыкчы чорук негеттинер.

Башкылар чугаа культуразынче сагыш салыры черле артык эвес. Тыва дылды сайзырадыр, ону камгаарын бодаар болза эки. «Бок» сөстер биле ону холувайн, боттарының сөс-домааның тургузуун бодап, өөреникчилерге үлегерлиг болур ужурлуг. Чамдык башкыларывыс боттары-ла чугаазы «холушкак» болгулаар. Өөреникчилер ону эдерер болгай. «Төрээн дылды арыг, холук чок кылдыр чугаалаар, бижиир» деп В. И. Лениниң дылга хамаарыштыр негелдезин утпаза эки.

Башкы бодунуң билиин улам калбартып, дыл эртеминде чаа чүүлдерни өөреникчилерге дамчыдып бээр ужурлуг. Школаларга тыва дыл кежээлерин, номчулга конференцияларын организастаар болза база эки деп бодаар мен. Ынчан уруглар тыва дылдың ролюн улам ханы билип, үнелээр.

Кызылдың пединститудунче кирериниң экзаменнерин дужаап турган абитуриентилер тыва дылга база-ла кошкак чоруун көргүзүп турарлар. Оларның четпестери аас-биле болгаш бижимел-даа экзаменге тодараттынып турар. Шын бижилге дээш, өске-даа чүүлдерге частырыглар хөй болгулаар.

Тыва дыл башкылаашкынынга хамаарышкан дузаламчы литература эвээш дээрзи шын. Ооң дугайын чоокта эрткен педномчулгага база демдеглеп турган. Сорулга чүл дээрге бисте дуржулгалыг башкылар боттары бо ажылга идепкейлиг киржир болза эки. Мурнакчы башкыларның кичээлдер планнарын тема аайы-биле ажылдап кылгаш, үндүрер болза эки. Ону башкылар билиин бедидер институт организастаар хемчеглерни алыр боор деп идегээр бис.

Тыва дылга тускайлаан шак эвээжи база шын. Тургустунган байдалдан уштунар дээш өске аргаларны, ылаңгыя факультет кичээлдерин, кежээлерни, немелде кичээлдерни ажыглаар болза черле эки. Кол-ла чүүл уругларның билиин быжыг, ханы болдурары дээрзин тыва дыл башкылары удуртулга болдурар апаар.

К. МАРТ-ООЛ,
пединститутнуң башкызы, педагогика эртемнериниң кандидаты.

Эстетиктиг кижизидилге

Школага эстетиктиг кижизидилге дугайында чамдык материалдарны «Шынның» арыннарынга парлагылаан. Оларны кичээнгейлиг номчудум. Ук чүүлдерде бижиттинген ажыктыг арга-сүмелер бар. Мен аңаа база-ла бүрүн каттыжар мен.

Эстетиктиг кижизидилге чокка аңгы салгалды канчап кижизидерил? Ынчангаш школага ыры, чурулга кичээлдерин бедик деңнелге эрттирип, өске эртемнер-биле оларның харылзаазын экижидери өөреникчилерге солун. Чамдык школаларның башкыларындан: «Бисте чурук, музыка башкылары чок» деп сөстерни дыңнаарга таарымча чок. Музыка, чурук талазы-биле тускай эртемниг башкылар школада чок болза, эстетика темазынга солун лекция, беседаларны чүге кылып болбазыл? Ооң аңгыда республикада билдингир композиторлар, чурукчулар-биле ужуражылганы чорудуп болур арга бар. Ындыг ужуражылгалар өөреникчилерге солун болуру чугаажок.

Школада башкы бүрүзү бодунуң шилип алган тускай эртеминден аңгыда музыканы, чурулганы дээш өске-даа адырларны сайгарып билир болза ончуг эки деп бодаар мен.

Маңаа мындыг чижектерни ап көрейн. Литература болгаш орус дыл башкызы Э. Оруспай бодунуң кичээлдеринге сураглыг орус болгаш совет чурукчуларның ажылдарын ажыглап турар. Ол уран чурулга талазы-биле ханы билиглиг. «Уран чүүлдүң арны» деп бюллетеньни школага үндүрүп келген. Бюллетеньге чурукчунуң кылган ажылдарындан бир чурукту аскаш, ооң темазын, утказын тайылбырлап бижээн болур. Өске чижекке Улуг-Хем районда Ийи-Тал сес чыл школазында тыва дыл башкызы А. Оюнну ап көрээл. Ол өөреникчилерге ыры, танцы өөредиринге ынак. Бо башкы ырның утказын, ооң аялгазын сайгарып өөредип тургаш, өөреникчилерниң сонуургалын хайныктырган. Ооң аңгыда башкы А. Оюн могаг-шылыг чок кызымак чоруу-биле орус, украин, тыва танцыларны өөреникчилерге өөреткен.

Башкыларның чайгы курстарынга ыры, музыка, танцы дугайында тускай лекцияларны номчуп, практиктиг хемчеглерни эрттирзе кандыгыл?

Өөреникчилерниң эстетиктиг кижизидилгезиниң айтырыын моон соңгаар черле бедик деңнелге тургузар дээш боттуг хемчеглерни алыры чугула деп бодаар мен.

А. ЛОПСАН.

Улуг-Хем район.

ТАДЖИК ССР. Республиканың баштайгы чылыдылга комбинадының шилден бүткен хоорайжыгажынданогааларны ажаап ап эгелээн. Оон бо чылын бүдүн-чартык муң центнер ногааларны алыр ужурлуг. Ам безин 180 центнер огурецти болгаш помидорну ажаап алган.

Беш чылдың төнчүзүнге чедир шил адааның огороду барык ийи катап калбарар. Ынчан чеди муң центнер хире огурецти, помидорну, өңнүг капустаны болгаш өске-даа ногааларны оон ажаап ап турар апаар.

ЧУРУКТА: чылыдылга комбинадының эң дээре ажылчыннарының бирээзи Мария Самандарова огурецтерни чыып ап тур.

Р. ПОЗДНЯКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Өөрениринче чалап тур

Кызылдың № 3 кодээ профессионал-техниктиг училищези 1972—1973 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур. Аңаа мергежилдиң калбак тракторист-машинист болгаш кодээниң база харылзааның электромонтёру деп профессияны чедип ап болур.

Ол ийи салбырга өөрениириниң хуусаазы 3 чыл.

Училищени дооскаңнарга профессия талазы-биле разряд болгаш ортумак тускай эртем дугайында аттестатты тывсыр.

Сургуулдарны халас аъш-чем, тускай хеп, стипендия-биле хандырар болгаш өске черден келгеннерге чурттаар черни база бээр.

Училищеге 8 классты доосказ, 15—16 харлыг аныяк оолдар, кыстарны хүлээп алыр.

Училищеге өөренирин күзээн кижилер моон адаанда чүүлдер-биле кады билдириишкинни директорнуң адынга чорудар:

1. Билииниң дугайында херечилел (боду-биле);
2. Төрүттүнгениниң дугайында херечилел азы ушта бижиткенин айтып каан паспорт (өске черден кээр кижилер);
3. Школадан характеристика.
4. Комсомол райкомунуң шынзылга бижии.
5. Чурттап турар черинден шынзылга.
6. Өг-бүлезиниң дугайында шынзылга.
7. 4х6 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.
8. Ажыл-агый черинден чоруткан бижик.

Өөренирин күзээн кижилер-биле чугаалажып көрген соонда оларны училищеге кирериниң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Өөрениириниң дугайында билдириишкинни августуң 15-ке чедир хүлээп алыр. Өөредилге сентябрь 1-де эгелээр.

Училищениң турар чери: ТЫВА АССР, КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ СТУДЕНЧЕСКАЯ КУДУМЧУЗУНДА 14-кү бажың, Кызылдың № 3 профтехучилищези. Телефон дугаары — 20-92.

ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00186.